

Çeviri: Maarif-i umumiyye¹

Translation: General education

İbrahim Hakkı²

Çeviriyazı: İbrahim Caner TÜRK

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, E-posta: icanerturk25@hotmail.com

Öz

İbrahim Hakkı (Paşa-1863-1918) Beşiktaş Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra Mekteb-i Mülkiye'nin idadi ve yüksek sınıflarında eğitimini tamamlayarak mezun olmuştur(1882). Devletin çeşitli kademelerinde görevlerde bulunmuş bu görevleri yanı sıra Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk ve Hamidiye Ticaret Mektebi'nde hocalık yapmış ve kitaplar kaleme almıştır. Mekteb-i Hukuk ve Hamidiye Ticaret Mektebi'nde ders vermeye başlamasıyla birlikte hukuk ve tarih konuları başta olmak üzere çeşitli kitaplar yayımlamaya başlamıştır. Bu eserler daha çok ders kitapları mahiyetine idi. İbrahim Hakkı Paşa'nın Hukuk-ı İdare(2 cilt), İstanbul 1312 adı eseri ders kitabı olmasının yanı sıra kapsamlı bir bilimsel inceleme niteliğindedir. Eser Fransız tarzındadır. İbrahim Hakkı Paşa'nın bu eseri ülkemizde idare hukuku alanında yazılmış ilk kitap olma özelliği taşımaktadır. Kitabın birinci cilt birinci kısmı altı fasıl, ikinci kısmı üç fasıldan ibarettir. Bu çeviri yazıda "Hukûk-ı İdâre" kitabının ikinci kısım üçüncü faslını oluşturan Maarif-i Umumiye kısmı çevrilmiştir. Bu fasılda; İdare-i Maarif, Mekatib-i Sibyaniye ve Rüşdiye, Mekatib-i İdadiye ve Sultaniye, Mekatib-i Aliye, Serbesti-i Tedris ve Mekatib-i Hususiye konuları bulunmaktadır. Kitabın ilgili faslı 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve bunun o dönemdeki uygulamalarına dairdir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, maarif, İbrahim Hakkı

¹ İbrahim Hakkı, *Hukuk-u İdare*, İstanbul, 1312.

² İbrahim Hakkı (Paşa-1863-1918) Beşiktaş Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra Mekteb-i Mülkiye'nin idadi ve yüksek sınıflarında eğitimini tamamlayarak mezun olmuştur(1882). Devletin çeşitli kademelerinde görevlerde bulunmuş bu görevleri yanı sıra Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk ve Hamidiye Ticaret Mektebi'nde hocalık yapmış ve kitaplar kaleme almıştır. Mekteb-i Hukuk ve Hamidiye Ticaret Mektebi'nde ders vermeye başlamasıyla birlikte hukuk ve tarih konuları başta olmak üzere çeşitli kitaplar yayımlamaya başlamıştır. Bu eserler daha çok ders kitapları mahiyetine idi. İbrahim Hakkı Paşa'nın Hukuk-ı İdare(2 cilt), İstanbul 1312 adı eseri ders kitabı olmasının yanı sıra kapsamlı bir bilimsel inceleme niteliğindedir. Eser Fransız tarzındadır. İbrahim Hakkı Paşa'nın bu eseri ülkemizde idare hukuku alanında yazılmış ilk kitap olma özelliği taşımaktadır. Kitabın birinci cilt birinci kısmı altı fasıl, ikinci kısmı üç fasıldan ibarettir. Bu çeviri yazıda "Hukûk-ı İdâre" kitabının ikinci kısım üçüncü faslını oluşturan Maarif-i Umumiye kısmı çevrilmiştir. Bu fasılda; İdare-i Maarif, Mekatib-i Sibyaniye ve Rüşdiye, Mekatib-i İdadiye ve Sultaniye, Mekatib-i Aliye, Serbesti-i Tedris ve Mekatib-i Hususiye konuları bulunmaktadır. Kitabın ilgili faslı 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve bunun o dönemdeki uygulamalarına dairdir.

Abstract

İbrahim Hakkı (Pasha-1863-1918) graduated from Beşiktaş Junior High School, after completing his education in the administrative and higher classes of the Mekteb-i Mülkiye. In addition to his duties at various levels of the state, he taught at Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk and Hamidiye Commercial School and wrote books. After he started to give lectures at the School of Law and Hamidiye Commercial School, he started publishing various books, especially on law and history. These works were mostly textbooks. In addition to being a textbook of İbrahim Hakkı Pasha's Legal-ı İdare (2 volumes), İstanbul 1312, it is a comprehensive scientific review. The work is in French style. This work of İbrahim Hakkı Pasha is the first book written in the field of administrative law in our country. The first part of the book consists of six chapters and the second part consists of three chapters. In this translation text, the second part, the third chapter of the book "Hukûk-ı İdâre", the Maarif-i Umumiye part was translated. In this chapter; There are the subjects of İdare-i Maarif, Mekatib-i Sıbyaniye and Rüşdiye, Mekatib-i İdadiye and Sultaniye, Mekatib-i Aliye, Serbesti-i Tedris and Mekatib-i Hususiye. The relevant chapter of the book is about the 1869 Education Regulation and its applications in that period.

Keywords: Ottoman State, education, İbrahim Hakkı

İdare-i Maarif

Maarif-i umumiyyeye dair memalik-i şahanede cari olan nizam fi 24 Cemaziyülevvel tarihinde neşr olunmuştur. Mamafih nizam mezkurun bazı ahkamı mevki' icraya konulamadığı cihetle onun ahkamıyla teşkilat-ı hazıra-i maarif arasında fark mevcut olduğundan idare-i maarif suret-i haliyesinin ber-vech-i Zir beyanı münasib görülür.³Nezareti maarif mektubi ve

³ Nizamname iki büyük daireye münkasım bir Meclis-i Kebir-i Maarif teşkil eylemişdi. Bu idarelerin birincisi Daire-i İlmiye olub herbiri bir ecnebi lisanına vakıf ve mutlaka bir ilm ve fenne ihtisası olmak şartıyla bir reis ve sekiz nefer azayı muvazzafadan ve ecnebi erbabi maarifinden tayin kılınacak azayı hariciye ile mekatib-i aliye müdür ve nazırları misüllü azayı fahriyeden mürrekkeb bulunacak ve mekatib ders programlarına nezaret ve lede-l-iktiza Avrupa darülfünunları ve maarif idareleriyle muharebe ve mekatibe ve maarifi umumiyyeye muktezi asarı telife veya tercüme etmek ve ettirmek ve devletçe tahsis olunan mebalığı müellif ve mütercimlere mükafat olmak üzere tevzi' eylemek vezaifiyle mükellef olacak idi. Daire-i idare ise bir reis ve nisfi müslim ve nisfi diğeri gayrimüslim olarak iki muavin ve dört muhakkik ve sülüsü gayrimüslim altı azadan ve bir baş katibden ibaret olub ale-l-umum mekatib ve kütüphane ve müzehane ve matbaalara ve muallimlerin tevcihatına ve deavi-i mahsusasına müteallik mevaddı görmek ve maarif memurlarının vazifelerine dair istintaklarını icra ve maarif nizamnamesiyle muayyen ahkamı cezaiyyeyi tayin eylemek ve tesisatı ilmiyenin esbabı teksirini ve idare-i maarif nizamını Dersaadet ve mülhakatı maarif bütçesini bilmüzakere heyet-i umumiyyeye arz eylemek vezaifiyle mükellef bulunacak idi. Tahrirat ve muhasebe kalemleri ve maarif veznesi doğrudan doğruya işbu mecalisin tahtı idaresinde olub daire-i maarifin nezareti umumiyesini haiz olan maarif nazırı Meclis-i Maarif'in iki dairesi erkaniyle Şurayı Devlet ve Divanı Ahkam Adliye azasından ve tariki ilmiye ve askeriye ricalinden ikişer zat ile cemaati muhtelifenin birer reisi ruhanisinden ibaret olarak senede iki defa içtima eden Maarif Meclisi Umumiyesi'nin riyaseti sıfatını dahi haiz olacak idi.

Nizamnamenin mucibince vilayetda Meclis-i Kebir-i Maarif'in birer şubesi olmak üzere muvazzaf muhakkik ve muavinler ile gayr-ı muvazzaf ve muteberan memleketten mensub müslim ve gayrimüslim azadan mürrekkeb birer maarif meclisi bulunacak ve bu meclisin riyaseti muvazzafa ve ba-irade-i seniyye mensub bir maarif müdürüne muhavvel olacak ve livalarda dahi muvazzaf ve müslim ve gayrimüslim ikişer müfettiş tayin edilecektir. İşbu maarif meclisleri nizamat maarifin vilayetçe icrasına ve mekatibin ve müze ve matbaa vesairenin teftişine ve tahsisat maarifin sarfiyatına memur olub her sene vilayetin maarifçe terakkiyat ve ihtiyacatına dair bir rapord tanzim ederek Maarif Meclis Kebir'ine ve bir suretini de vilayet meclis umumiyesine arz edecektir. İdare-i maarifin varidatına gelince: Maarifi Umumiye Nizamnamesi'nde maarif idaresinin varidatı tahsisat miriyeden ve ahalinin verecekleri iane-i seneviye ve tahsisat vakfiye ve ianatı müteferrikadan ve mekatibi sultaniye ve aliye talebesinden alınan ücretlerden ve mücazâtı nakdiyeden ibaret olduğu ve Dersaadet maarif

muhasebe ve evrak odalarından başka iki meclis ile dört müdüriyeti havidir. Meclislerden biri Meclis-i Kebir-i Maarifdir ki nezaretin umur İdaresine ve mübaiyat ve münakasata ve mekatibin umuru tedrisiyesiyle muallimlerin intihabatına ve varidat ve masarının teftişine memurdur. Diğeri ise tab' ve neşri istida olunan asarın kabl-et tabi' muayenesine memur olan encümen teftiş ve muayenedir. Bazı memureyn nezaretden mürekkeb olarak ve nezaretin tahtı riyasetinde teşekkül eden tedkik müellifat heyeti de encümen teftişden geçen asarı derece-i saniyede tedkik ve muayene eder.

Müdüriyetler mekatibi ibtidaiyye ve mekatibi rüşdiye ve mekatibi idadiye ve mekatibi ecnebiye ve gayrimüslime idarelerinden mürekkeb olub bu idareler isimlerinin delalet eylediği vecihle derecatı mekatibin umuru idare ve teftişiyesine memurdurlar. Matbaa-i Amire müdüriyeti de Maarif Nezareti'ne merbuttur.

Her vilayetde bir maarif müdürü olub vilayet maarif idarelerinin katipleri ve muhasebecileri ve veznedarları ve lüzumu mikdar memurları bulunur ve eşraf ve muteberan memleketden olmak üzere müdürün inhasıyla hükümeti mahalliye tarafından nasb olunan ve memuriyetleri fahri olan azayı maarif müdürün tahtı riyasetinde akd meclis ederler. Liva ve kaza merkezlerinde dahi bazen mekatibi idadiye ve rüşdiye müdürlerinin bazen muteberandan birinin riyasetinde olmak ve ale-d-derecat vilayetin maarif idaresiyle muhaberede bulunmak üzere sureti mümaselede mecalis maarif vardır.

Elyevm maarif varidatı tahsisatı miriyeden ve talebeden alınan ucuratdan ve bazı mekteplerin tahsisat vakfiyesinden ve ianatı müteferrikadan başka iki mühim şubeyi dahi havidir. Evvela her nerede meşrutaları zail ve harab olmuş ve hiçbir cihetçe nef' ve lüzumu kalmamış evkaf münderise varsa bunların idare-i maarife irad olmak üzere alınması ba-irade-i seniyye usul ittihaz edilmiş ve Memaliki Osmaniyede evkaf münderisenin kesretine nazaran bu irade-i seniyye hükmü münifinin temami-i icrası maarifin terakkiyatını teshile medarı külli olacağı şüpheden vareste bulunmuştur. Evvelce maarif hisse-i ianesi olmak üzere zira'dan çift başına ve sureti gayri matrudada bir miktar şeyi alınmakda olub muahharan bin üç yüz sene-i maliyesinden itibaren lağv olunarak maarif ianesi ile zira'dan menafi sandıkları ianesi olarak alınan öşrü'l aşar birleştirilerek aşarın seb' ve bir rabi' nisbetinde fazlası alınıp bunun sülüsani menafi' sandıklarına kemakan verilmesi ve sülüsü dahi maarif idaresine irad edilmesi ba-irade-i seniyye kaide ittihaz edilmiş ve işbu sülüs umum aşarın yüzde altısı nisbetinde olup emlak ve arazi vergisine dahi maarif ianesi olmak üzere yüzde beş zam edilmiştir. Maarif muhasebe memurlarının vilayat mal memurlarıyla birlikte bulunarak maarif hisse-i varidatını doğrudan doğruya tahsil eylemeleri dahi ahiren nezaretçe usul ittihaz edilmiştir.

Mekatibi Sıbyaniye ve Rüşdiye

Maarifi Umumiye Nizamnamesi mucibince meratibi tahsiliye üç olub mekatibi umumiyeden sıbyan ve rüşdiye mektepleri derece-i evveli ve idadi ve sultani mektepleri derece-i saniye ve atide beyan edilecek mekatibi aliye dahi derece-i salise ve aliye tahsiline mahsusdur. Herbir karye veya mahallenin birer sıbyan mektebi ve beş yüz haneden ziyade

bütçesi her sene Meclis-i Kebir-i Maarif'den bittanzim Şurayı Devlet'e ve vilayat maarif bütçeleri dahi vilayet maarif mecalisinde tanzim ve vilayet meclis umumiyesince bittasdik keza Şurayı Devlet'e gönderilip usulen şerefsadır olacak irade-i seniyye üzerine mezkur bütçenin masarısını kapatmak için gayr ez tahsisat icab eden mebalig' maarif ianesi olarak ahaliye bi-t-tevzi' devair belediye vasıtasıyla tahsil edileceği ve hazine-i celile ve ahali taraflarından verilecek ianatı İslam ve gayrimüslim ahali rüşdiyelerine ayrı ayrı tevzi' edilip fakat mekatib idadiye ve sultaniye ve aliye muhtelit olmakla onların masarısı doğruca idareten tesviye kılınacağı ve sarfiyatın maarif meclisi vasıtasıyla muntazaman icra edileceği ve karyelerdeki mekatibi sıbyaniye muallimlerine müstevfi maaş verilerek bunların masarısı icabına göre karye ahalisine bi-t-tevzi tahsil olunacağı beyan olunmaktadır.

bulunan her kasabanın bir rüşdiye mektebi bulunması ve müslim ve gayrimüslim ahali için ayrı sıbyan ve rüşdiye mektepleri açılması ve her kasabada yüz haneden ziyade olan cemaatin kendisine mahsus rüşdiye mektebi olması hükmü nizam iktizasındandır.

Sıbyan ve rüşdiye mekatibinin müddetleri dörder seneden ceman sekiz senedir. Kura ve mahallatda icab hale göre kız mekatibi sıbyaniyesi dahi açılacağı veyahut zükur sıbyan mektebinde kızlara mahsus ayrı mahal tahsis kılınacağı ve Dersaadet ile vilayat merkezlerinde her cemaat için ayrı ayrı kız rüşdiyeleri tesis edileceği ve her beş yüz haneli cemaatin bir kız rüşdiyesi olacağı dahi nizamnamede mündericidir.

Sıbyan mekteplerinin masarısı karye ve mahalle cemaati tarafından ve rüşdiye mekteplerinin masarısı dahi maarif sandıklarından tesviye edildiğinden Memaliki Osmaniye’de derece-i evveli tahsil için ücret olmayıp fakat idadi ve sultani mektepleriyle mekatibi aliyeden ve bahusus leyli olanlarından bazı mertebe ücret tahsiliye ahz olunur.

Derece-i evveli tahsilinin mecburiyeti nizamnamede sarahaten beyan olunmuştur. Emri tedrisin mecburi veya ihtiyari olması bir mesele-i mühimme olup herkes evladını arzusu veçhile terbiye etmek ve ettirmekte serbest olmak iktiza edeceğini ve tedris hususunda mecburiyet muvafık olmadığını iddia edenler de olmuştur. Mamafih hükümetin birinci vazifesi memleketin terakkiyatı maddiye ve maneviyelerini temin eden tedabirin ittihazı olup evladını talim ve terbiyeye ehemmiyet vermeyen cühelayı bu hususda serbest bırakmak muvafık olamayacağından ekser memaliki mütemeddinde tahsilin ilk derecesi mecburi ilan olunmuş ve mekatibi idadiye ve aliyede tedris olunan ulumun talimi ise erbabi dirayet ve zekaya ve malumatı mahsusa sahibi olmak isteyenlere muhtass olmakla bunlar ihtiyari bırakılmıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi mucibince zükur için altıdan on ve inas için yediden on bir yaşına kadar mekatibi sıbyaniyede ikmal tahsil eylemek mecburi olup her mahalle ve karyede muhtaran vasıtasıyla dahil isnan tahsiliye olan etfalın esamisini havi bir defter bittanzim sıbyan mektebi muallimine verilecek ve muallim bunlardan mektebe devam etmeyenleri muhtarlara ihbar eyleyecektir. Çocuklarını mektebe göndermeyen velilere üç defa ihtarname gönderilip sonra derece-i iktidarlarına göre beş kuruştan 100 kuruşa kadar cezayı nakdiye alınacak ve bu da kar etmezse çocuk cebren mektebe gönderilecektir. Bir çocuğun sıbyan mektebine gitmeye mecbur edilmemesi için mani tahsil olacak emrazı bedeniye ve zihniyesi bulunduğu ve ebeveyni fakr vifaka içinde olup temini ta’yiş için çocuklarını çalıştırmaktan başka çareleri olmadığı tebeyyün eylemesi ve çift ve harman vakti çocuğun ziraat umuruyla meşgul olması ve çocuğun hanesi mektepten yarım saatden ziyade mesafede bulunması veya mektepte şakird kabul edecek yer olmaması veyahut çocuğun hanesinde vesair yerde tahsil eylediği tahakkuk etmesi lazımdır. Çiçek çıkardığı veyahut aşılandığı sabit olmayan etfal mekatibi sıbyaniyeye ve daha büyük mekatibe kabul olunmaz.

Nizamname etfal ve şakirdanın mücazâtı hakkında da ahkamı havi olup takdir ve tevbih ve teneffüs zamanı istirahat mahrumiyet veyahut icabına göre maarif mecalisi kararıyla tard derecesine kadar cezalar mürettib ise de el ve falaka ile dövmek gibi mücazâtı cismaniye katiyyen memnu’ ve böyle cezalar icrasına kalkışan muallimin şiddetle mesuldür.

Elyevm memaliki şahanede mekatibi sıbyaniye ve rüşdiye cemaatlara mahsus olmakla her gayrimüslim cemaat kendi mekteplerini idare eylediği gibi cemaati müslime dahi kendi mekatib sıbyaniyesini maarif müdür ve komisyonlarının tahtı nezaretinde olarak idare eylemekte ve rüşdiye mekteplerinin idaresi ile cemaati gayrimüslime mekatibi rüştiyesine tayin olunan lisanı Osmani muallimlerinin maaşatı maarif sandıklarına ait bulunmakta ve evkafı münderise hasılatı da mekatib-i iptidaiye-i İslamiyeye sarf edilmektedir.

Mekatibi İdadiye ve Sultaniye

Nizamname mucibince bin haneden ziyade olan her kasabada görülecek lüzuma göre bir mekteb idadi açılıp masarılı maarif sandığından tesviye edilecek ve bunlara müslim ve gayrimüslim rüşdiye şهادetnamesini haiz olanlar alınıp müddeti tedrisiyeleri dahi üç seneden ibaret olacaktır. İdadi mektepleri ücretsiz olup fakat Dersadet'te vilayet merkezlerinde mektebi sultaniye namıyla açılacak derece-i saniye mekatibi idadiyesinde talebeden ücreti tahsiliye alınır ve yalnız ücret vermeye iktidarı olmayan ve dirayet ve istidatları hasebiyle müsaade-i istisnaiyeye mazhariyetleri icab eden talebeden mektep talebesinin yüzde beş nisbetinde miktarı (Bourse usulü üzere) bilâ-ücret ve yüzde on nisbetinde miktarı dahi nisf ve sülüs ücretle kabul edilir.

Mekatibi sultaniye nizamden iki şube olup şube-i aliyesine mekatib-i idadiye şهادetnamelileri alınarak üç sene tahsilden sonra bunlara ulum ve edebiyatdan mülazemet rüsu verilecek ve şube-i idadiyesinde dahi üç sene müddetde mekatibi idadiye dersleri gösterilecektir. İşbu ahkamı nizamiye bir hayli müddet icra olunamayıp yalnız Dersaadet'te bir mektebi sultani açılmış ve bu mektep küçük idadi sınıfları ilavesiyle hem derece-i evveli ve hem de derece-i saniye tahsilini muhtevi bulunmuştu. Muahharan mekatibi idadiye derslerini havi olarak Mektebi Mülkiye sınıf idadisi teşkil olunduğu gibi vilayet maarif idarelerinin teşkili ile vilayatta dahi idadi mektepleri tesisine başlanmış ve bunların birkaçı leyli talebeyi de muhtevi olarak bunlardan tabii ücreti tahsiliye alınmakta bulunmuştur. Vilayet merkezlerinde açılan idadilerin programı daha vasi ve müddet-i tahsiliyesi de liva idadilerine faik olup mekatibi idadiye bulunan mahallerde sınıf- rüşdiye dahi bunlarla mezc edilmiştir. İdadiler mekatibi muhteliteden olarak masarılı varidat-ı cedide-i maarifden tesviye olunur.

Vilayat mekatibi sıbyaniyesine usulü cedide üzere talime muktedir muallimler yetişdirilmek üzere ekser vilayat ve elviye merkezlerinde masarılı merkez ve kazalar devairi belediyesinden iane suretiyle tesviye edilmek üzere darümualliminler ihdas edilerek hayli semeratı görülmüştür.

Mekatibi Aliye

Maarifi Umumiye Nizamnamesi'nde muayyen tertibe göre mekatibi aliye Darümuallimin ve Darümuallimat ve Darüfünun ile fünün ve sanayi-i muhtelif mektepleridir.

Darümuallimin Dersaadet'te küşad olunup rüşdiye ve idadiye ve sultani mekteplerine muallim yetiştirmek üzere üç büyük şubesi ve mekatibi sıbyaniye muallimleri için dahi bir kısmı mahsus olacak ve rüşdiye şubesinde her cemaatin kendi lisanı üzere tedrisi ulum edilecektir. Darümuallimin'e rüşdiye ve idadi ve sultani mektepleri şهادetnamesini haiz olanlar kabul edilip her şakird kendi derecesine göre balada mezkur üç şubeden birine dahil olacak ve rüşdiye şubesinin müddeti tahsiliyesi üç ve idadiye şubesinin iki ve sultaniye şubesinin üç seneden ibaret bulunacaktır. Bu şubelerden şهادetname alanlar gerek daha büyük şube derslerine devamda ve gerek şهادetnameleri mucibince istihkak kazandıkları muallimlik hidematında bulunmakta muhtardırlar ve mektepte buldukları müddetçe şubelerine göre şehri seksen ve yüz ve yüz yirmi kuruş maaşla tazvif edildiklerinden beş sene kendilerine gösterilecek muallimliklerde bulunmaya mecbur olup bu müddet ikmal etmezlerse mektebde aldıkları maaşat kendilerinden istirdad olunacağı gibi şهادetnamelerinin verdiği hakkı rüçhandan da mahrum olmaları hükmü nizam iktizasındandır.

Üç seneden ibaret bir Darümuallimin aliye şubesi küşad olunarak buradan neşet edenler mekatibi idadiye muallim tayin edilmektedir.

Darümuallimin'in şubeleri için nizamnamede tayin edilen dersler iyi muallimler yetiştirmeye kafi olmadığı gibi rüşdiye kısmında el-sine-i muhtelifede icrayı tedris dahi müşkülâtı azimesi cihetiyle kabil olamamış ve idadi ve sultani kısımları ise hiç teşkil edilememiştir. Eylevm mevcut Darümuallimini rüşdiye şakirdani maarif nezaretinden muvazzaf olarak medarise müdavim talebe-i ulumdan alınmak ve bunlar da ba'de-t-tahsil mekatibi rüşdiye muallimi evvel ve saniliklerine tayin edilmek üzere usul ittihaz kılınmıştır.

Kız sıbyan ve rüşdiye mekteplerine muallimeler yetiştirmek üzere açılan Darümuallimat dahi mekatibi aliyeden ma'duddur.

Maarifi Umumiye Nizamnamesi Dersaadet'te hikmet ve edebiyat ve ilmi hukuk ve ulumu tabiiye ve riyaziyenin talimine mahsus üç şubeden ibaret bir Darülfünun tesis olunacağı mu'lindir. Bu Darülfünun tarafı devletden mensup bir nazırın ve şube müdürlerinden mürekkebe Darülfünun meclisinin tahtı idaresinde olacak ve her şube dahi muallimlerin kendi içlerinden intihab eyledikleri müdür ve katib ve muallimin heyeti vasıtasıyla idare edilecektir. Darülfünun talebesi mektebe bila-ımtihan alınıp zaman kayıtlarında yarımşar lira ve üç ayda bir derslere devam eylediklerini mübeyyin muallimlerden aldıkları tasdiknameleri bi-l-irae tecdid kayd ettirdikleri zaman birer çaryek lira ve her terfi' sınıf edişte ikişer lira haraç alınacak ve Darülfünunun müddeti tahsiliyesi dört sene olup üç sene tahsil edenler mezuniyet rüusu ve dördüncü sene tahsil ikmal eyliyenlere dahi müderris rüusu verilecek idi.

İşbu nizama tevfikân vaktiyle Darülfünun-u Osmani namıyla bir mekteb açılmışsa da üç şubeye taksim edildiği gibi talebenin iktidarı kafi olmadığı cihetle ulumu tabiiye ve riyaziye mukaddematından başka bir şeyi tedris edilememiş ve bu mekteb de çok devam etmemiştir.

İşbu Darülfünunun tatilinden bir müddet sonra maarif nezareti idaresinde ve mektebi sultani dahilinde bir hukuk mektebi küşad edilerek lisansiye ve doktor şehadetnameleri vermek üzere dört sene müddet tahsiliye tayin olunmuş ve bu mektebde çok vakit devam etmeyip kapandığından hem memurini adliyyeye münşae olmak ve hem de deavi vekilleri yetişmek üzere Darülfünun hukuk şubesi makamına kaim olarak Mektebi Hukuk tesis edilmiştir. Mektebi Hukuk mezunlarının tahsillerinden maddeten istifadelerini temin eylemek üzere "Mektebin tarih küşadından üç sene sonra yedinde mektep şehadetnamesi olmayanlar mehakim ibtidaiyye memuriyetlerinde istihdam olunmayacağı ve mektebden neşet etmiş olmadıkça hiç kimseye dava vekaleti için ruhsatname verilmeyeceği" mekteb nizam mahsusunun otuz beşinci maddesinde münderiç olduğu gibi mekteb mezunlarının mehakimi nizamiyede bir sene aza mülazımlığında bulunduktan sonra mehakimi ibtidaiyye azalığında bulunmaya kesb istihkak edecekleri ve hidematı adliyyede bi-t-tedric terakkiyata nail olacakları ve dava vekaleti etmek isteyenlerin dahi samiinden olarak mehakimi nizamiyeye bir sene devamdan sonra ruhsatname alacakları ve şehadatname alamayıp yalnız üçüncü sene imtihanı tasdiknamesi hamilen çıkanların mehakimi nizamiye umur tahririyesinde ve sırasıyla mümeyyizlikte istihdam edilecekleri nizamnamenin faslı ahirinde beyan edilmiştir. Muahharen mektebi hukuk mezunlarından ale-l-a'la ve a'la derecesinde şehadetname alanların taşra mehakim riyasetleriyle Dersaadet bidayet azalıklarında ve müddei-i umumi muavinliklerinde ve kafi derecesinde şehadetname alanların dahi müstantıklıklarda istihdamları usul ittihaz edilip mekteb müddet tahsiliyesi de dört seneye iblağ olunmuş ve memurin adliyenin imtihanıyla terakkiyatının bir heyet-i imtihanıyeye havalesi ve bazı müstahdeminin sınıf

hükkâma terfii ve deavide vekaletin serbestliği mektebi hukuk nizamınca bazı tadilatı fiiliyeyi intaç eylemiştir.

Cülusu hümayun hazreti padişahiyi müteakib memurin mülkiye yetiştirmek üzere tahtı himaye-i hazreti zıllullahide olarak tesis buyurulan mektebi mülkiyenin idadi sınıfları idadi ve sultani mekatibi envaından olup müntehi sınıfları dahi mekatibi aliyeden ma'duddur. İşbu mektebin idare-i dahiliyesi ve dersleri tesisinden beri tebeddülata uğradığı gibi talebenin istihdamı hakkındaki ahkamı da hayli değişmiştir. Mektebi Mülkiye nizamname-i esasiyesinin onuncu maddesi "İşbu nizamnamenin ilanı tarihinden itibaren hükümet umur idarenin her şube ve tabakasına lazım olan memurları bir nisbet muayeneye tatbiken Mektebi Mülkiye'den ikmal tahsil ve şehadetname ahzı ile çıkan talebeden yetiştirmeye karar vermişdir" kaidesini vaz' ve badema müceddiden veyahut münhal olarak açılacak hidematdan nısfının mekteplilere ve nısfının kudemayı memurin ve ketebeyle verilmesi usulünü tayin eyleyip on birinci madde dahi mektep talebesine mahreç olacak memuriyetleri kaza kaimakamlıkları ve devair-i merkeziye-i hükümet ile vilayat merkezleri aklamının riyasetleri ve kalem riyasetine muadil sair memuriyetler ve şurayı devlet mülazımlıkları ve sefaret kitabetleri ve şehbenderlikler olmak üzere tayin eylemişse de bu maddenin muhafaza-i ahkamı kabul olamayıp tahavvülat güna günden sonra kaza kaimakamları hakkında evvelce görülen usul ittihaz edilmiş ve hidmatı saireye tayinleri dahi memurin saire yolunda icra edilmekte bulunmuştur.

Memaliki mütemeddinde Darülfünun şubelerinin en mühimlerinden biri tıp mektepleri olup bizde hayli vakitden beri askeri mektebi tıbbiyesinden başka fünun tıbbiye tahsiline mahsus mahal yok iken muahharan mülkiye tabipleri yetiştirmek üzere bir mektep açılmış ve bu mektebde mülkiye icracıları için mahsus sınıflarda teşkil edilmiştir. İşbu mektep nehari olup şehadetname alanlar liva ve belde tebabet ve eczacılıklarında istihdam edilirler ve sureti istihdam ve terakkileri faslı mahsusunda görülecek tebabeti belediye nizamnamesiyle muayyendir. Mülkiye baytarları için ayrıca mektep olmadığından bunların askeri tıbbiye mektebinde açılan baytar sınıflarındaki asker baytarları ile birlikte tahsil eylemeleri tahtı karara alınmıştır.

İşbu mekatibi aliyeden başka malumatı mahsusa erbabından ve sanat ve marifet ashabından adamlar yetiştirmek üzere bazı mekatib daha açılmıştır. Bu mekteplerden bir takımları bazı sunuf memurine mahsus olup mesela orman ve maadin mühendisleri yetişmek üzere orman idaresine merbut olarak orman ve maadin mektebi tesis edilmişti tarik ve maabir mühendislerine münşae olmak üzere vaktiyle kadim mektebi hukuk gibi mektebi sultani dahilinde ve maarif nezareti idaresinde bir tarik ve meabir mektebi açılıp muahharen kapatıldığından onun yerine kaim olmak üzere mekatibi askeriye nezaretine merbut Mühendishane-i Berri Hümayun dahilinde hendese-i mülkiye sınıfları teşkil edilip işbu sınıflar şakirdanının bi'aynihi sunufu askeriye talebesi gibi ikmal müddet tahsiliye eylemeleri ve şehadetname aldıktan sonra rütbe-i salise ile üçüncü sınıf mühendisliğine tayin edilmeleri ve peyderpey terfi' memuriyet eylemeleri takarrür etmiştir. İşbu hendese-i mülkiye sınıfları tertibi üzere Mekteb-i Fünun-u Bahriye derununda olarak mülkiye kaptanları için leyli bir mektep açılmış ve buradan yetişecek şakirdanın idare-i mahsusa ve Şirketi Hayriye ve liman idarelerinde yazıcılık ve muahharan kapudanlık veya liman riyaseti gibi hizmetlerle istihdam edilmeleri ve ifayı hizmetle tecrübeleri arttıkça tedricen bila-imtihan birinci sınıf kaputanlık derecesine kadar şehadetname alarak o vakit Osmanlı kumpanya vapurları ve hatta Nezareti Bahriye Nakliye Sefaini kapudanlıklarında istihdam edilmeleri kararlaştırılmış ve mevcut kapudanların mehma-emken ikmal malumat eylemeleri için Dersaadet'te de bir nehari kapudan mektebi açılmıştır. Memaliki Şahane'nin bazı iskelelerinde dahi leyli kapudan mektebi

programı üzere tedris edilebilecek mektepler küşadı mukarrerdir. Sahib malumat çiftçi yetiştirmek üzere Halkalı Çiftliği'nde açılan Ziraat Tatbikat Mektebi ve yine bu yolda bir iki vilayetde numune çiftliklere ve ziraat mektepleri ve resim ve oymacılık ve mimarlık ve heykeltıraşlık tedris edilmek üzere tesis edilen Sanayi Nefise Mektebi hep malumatı mahsusa erbabından adam yetiştirmek üzere açılan müessesatı ilmiyedendirler.

Etfali fukaraya harf ve sanayi muhtelif talim edilmek üzere Dersaadet'de bir mektebi sanayi ve kızlara mahsus olarak dahi Kız Sanayi Mektebi açıldığı gibi vilayetda dahi Dersaadet mektebi sanayi tertibi üzere ıslahhaneler açılmasına bir vakit karar verilerek bazı vilayetda icabı icra kılınmıştır.

Serbesti-i Tedris ve Mekatibi Hususiye

Herkesin haiz olduğu ilim ve marifetden sairlerini dahi müstefid eylemekte serbest bulunmasından ibaret olan serbesti-i tedris maddesi ehemmiyeti gayri münkir olan hukuku esasiyeden olub memaliki mütemmedinenin kaffesinde esasen kabul ve tasdik edilmiş ve mamafih tedris bahanesiyle maksad devlete muhalif ahval ika' edilememesi için her yerde de tahdidat münasebe ile bu keyfiyet tahtı intizama alınmıştır. Serbesti-i tedris (Liberté d'enseignement) hakkında memaliki seniyye mülükane cari olan ahkamı esasiye şu ifadati kanuniye ile muayyendir: "Emri tedris serbesttir muayyen olan kanuna tabiiyet şartıyla.", "Her Osmanlı umumi ve hususi tedrise mazundur.", "Bilcümle mektepler devletin tahtı nezaretindedir.", "Tebaa-i Osmaniyenin terbiyesi bir siyak ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba teşebbüs olunacak ve mileli muhtelifenin umuru itikadiyelerine müteallik olan usul talimiyeye halel getirilmeyecektir."

İşbu ahkamı kanuniye emri tedrisin serbestisini ilan eylemiş ve bu babda Maarifi Umumiye Nizamnamesi teminatı kafiyeyi havi bulunmuştur. Hükümeti seniyye her cemaatin i'tikadati mezhebiyesine dair usulü talimiyesine halel getirilmeyeceğini temin eylemekle beraber umum tebaanın talim ve terbiyesi bir siyak üzere ve icabat sadakat ve siyasete muvafık vecihle olması için dahi tahdidatı lazimeyi nizamati mevcude ile vaz' eylemiştir. Evvela sureti hususiyede tedris arzusunda bulunanların devletten ruhsatı resmiye almaları ve istihsal mezuniyet için dahi tedris edecek muallimlerin maarif nezaretince veyahut taşra maarif idarelerince musaddık şehadetnameler ibrazıyla kifayet ve ehliyetlerini göstermelerini ve bundan başka tedrisatı vakıanın ahlak ve adabı umumiyeye ve politikaya mugayir olmaması için dahi ders cetvelleri ve kitaplarının maarif nezareti ve idarelerince bittedkik tasdiki usuldendir ve hususi tedris edeceklerin mekatibin sureti idare ve zabıtası hakkındaki ahkamı nizamiyeye mütabaat ve muamelatı darbiyeden ve na-seza elfaz istimalinden mücanebet eylemeleri lazimedendir. Mekatibi hususiyede ahkamı nizamiyeye riayet olunub olunmadığını teftişe devletin hakkı olup bu teftiş ve nezareti maarif idareleri canibinden ifa edilir. Memalik Osmaniy'e de emri tahsil üç dereceye münkasım olub serbesti-i tedris üçüne dahi şamil bulunmaktadır.

Tedris hususundaki serbesti tederrüs hususunda caiz görülememiştir çünkü devlet ulum ve maarifin intişarına sa'y olup herkesi tahsile teşvik ve tergib edeceği ve ilm ile cehl arasında kimseye tahyir edemeyeceği cihetle derece-i ibtidaiyede olan tahsilin mecburiyeti ekser memalikte kabul edilmiş ve feramîni seniyyenin "Osmanlı efradının kaffesince tahsili maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecatı teferruatı nizamı mahsus ile tayin

kılınacaktır.” Hükmü ile saltanatı seniyyede usul mecburiyeti vaz’ edilmiştir ki tafsilatı bâlâda görüldü.⁴

⁴ Maarifi Umumiye Nizamnamesi’nin imtihanlar ve muallimine dair faslı ahkamı her ne kadar mevki’ icraya vaz’ olunamamışsa da ahkamı mezkurenin dahi burada zikr ve beyanı faideden gayr hali görülmüştür:

Maarifi Umumiye Nizamnamesi her mektebin sınıf imtihanlarıyla şehadetname ahzına istihkak kazandıran huruç imtihanlarından başka mülazemet ve mezuniyet ve münhilik rüuslarıyla müteayyin üç mertebeli tahsiliye tayin eylemiş ve bunlar hakkında ahkamı mahsusa vaz’ etmiştir şöyleki: Her sene-i tedrisiyenin hitamında Dersaadet’te meclis maarif daire-i ilmiyesi ve taşralarda maarif meclisleri üç heyeti imtihanıyeye taksim olunup birincisi mülazemet ve ikincisi mezuniyet ve üçüncüsü münhilik imtihanlarını icra eder. Ve icabına göre muhakkik ve müfettişler ve mekatibi idadiye ve aliye muallimleri ve münhilik rüusunu hamil birkaç zat dahi bu heyetlere idhal edilir. Mekatibi idadiyede ikmal tahsil edenler şehadetnamelerini maarif idarelerine ibraz eyledikten sonra edebiyat ve hukuk ve ulum kısımlarının mülazemet imtihanına kabul olunur ve imtihanı verenlere bâlâsı tuğralı bir şehadetname verilir bu şehadetnameyi hamil olanlar mekatibi aliye ve Darümuallimine bila-ımtihan kabul olunacakları gibi tahsilde mensub oldukları kısma göre aklam ve hidematı devletde istihdam olunurlar ve mülazemet rüusunu hamil olmayanlar birinci derecede bile bir hususi mekteb küşad ve idaresine mezun değildirlir.

Mezuniyet rüusu mekatibi sultaniye kısmı alisi şehadetnamesini veya mülazemet rüusunu hamil olubda bila-ımtihan isbatı liyakat edenler yahud Darülfünunun üçüncü sınıfından Darümuallimini Sultaniye’nin ikinci senesinden ba-şehadetname çıkarlara verilir. Ve bunu hamil olanlar umuru mühimme-i mülkiyede ve mehakim ve mecalisi nizamiyede istihdam onmak salahiyetine malikdirler ve mekatibi idadiye ve sultaniyeye muallim olabilirler. Darümuallimini Sultaniye ve Darülfununda vesair mekatibi aliyyede ikmal tahsil edenlerin müntehilik imtihanları mekteplerinde şifahen ve tahriren icra olunup oradan verilecek şehadetname üzerine Meclisi Kebiri Maarif’den rüusu ita kılınır ve bu rüusu hamil olanlar umuru mühimme-i mülkiyede ve daire-i ilmiye azalığında ve mekatibi sultaniye ve aliye muallimlik ve müdürlüklerinde istihdam olunurlar işbu imtihanlarda sual olunacak derslerin tayini maarif idarelerine ait olup imtihanın sureti icrası ve heyeti imtihanıyenin ne vecihle rey verecekleri nizamnamede beyan olunmuştur. Nizamnamenin işbu meratibi tahsiliye hakkındaki ahkamı dahi fiilen metruk kalıp mekatibde verilen şehadetnamelerden başka bu gibi umumi imtihanlar teşkil edilmemiştir.

Nizamnamede tayin edilen tertibe göre maarif memurlarının derecatı ber-veh-i atidir evvela mekatibi sıbyaniye muallimlikleri saniyen rüşdiye muallim sani ve muallim evvelikleri salisen idadi muallim sani ve muallim evvelikleri ve sultaniye kısmı alisi muallim sanilikleri rabian sultani muallim evvelikleri ve mekatibi aliye muallimlikleri hamisen muhakkiklik ve meclisi maarif azalığı ve mekatibi sultaniye ve aliye müdürlükleri. İşbu memuriyetlerden birinci derecesi için Darümuallimin Sıbyan şehadetnamesi ve ona muadil imtihan ikinci derece için Darümuallimini Rüşdiye veya mülazemet şehadetnamesi üçüncü derece için Darümuallimini İdadiye veya mezuniyet şehadetnameleri dördüncü ve beşinci dereceler için de müntehilik rüusu lazım olub memurin müteakiben işbu derecatı tahsiliyeyi kazanmak şartıyla en küçük muallimliklerden büyük maarif memuriyetlerine kadar terfi’ edilirler ve her halde Darümuallimin şehadetnamelileri rüus ashabına ve bunlarda haricden imtihanla tayin edileceklere müreccih tutulurlar. Nizamnamenin tayin ettiği mekatibi umumiye açılmamış ve umumi imtihanlar tertib kılınmamış olduğundan muallimlerin nasb ve tayini hakkındaki ahkamı nizamiyede fiilen metruk kalmıştır. Bu hususda elyevm bir dereceye kadar müsabakat usulü cari bulunmaktadır.

Cemiyatı ilmiye teşkili için nizamnamede ahkamı mahsusa bulunmadığı gibi muahharan Dersaadet mekatibi sıbyaniyesine nezaret için ahalice teşkili nizamı mahsus ile kararlaştırılan mecalisi tedrisiye de teşkil etmemiş ve Sanayi-i Nefise müdürünün riyasetinde olarak bila-ıctima resim vesaire sergileri tertib edeceği Sanayi-i Nefise Mektebi nizamında munderic bulunan cemiyet dahi toplanmamıştır.

Maarif-i umumiyye (sadeleştirilmiş metin)

Maarif idaresi

Maarif-i umumiyye dair Osmanlı ülkesinde geçerli olan düzenleme 24 Cemâziyelevvel(1 Eylül 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi) tarihinde yayınlanmıştır. Bununla birlikte zikredilen düzenlemenin bazı hükümleri yürürlüğe konulamadığından onun hükümleriyle hazır maarif teşkilatı arasında fark mevcut olduğundan maarif idaresinin şimdiki görünüşü aşağıda zikredilmesi münasip görülür.⁵ Maarif Nezareti mektubi ve muhasebe ve evrak odalarından başka iki meclis ile dört müdüriyeti içermektedir. Meclislerden birisi Meclis-i Kebir-i Maariftir ki nezaretin idare işlerine ve satın alma ve harcamalara ve mekteplerin tedris işleriyle muallimlerin seçilmesine ve gelir ve masrafların teftişine memurdur. Diğeri ise basım ve neşri istenen eserlerin basılmadan önce muayenesine memur olan Teftiş Encümeni ve Muayenedir. Bazı nezaret memurlarından oluşarak ve nezaretin başkanlığı altında teşekkül eden Eser Tedkik Heyeti de Teftiş Encümeninden geçen eserleri ikinci derecede tedkik ve muayene eder.

Müdüriyetler, ibtidai mektepler ve rüşdiye mektepleri ve idadi mektepleri ve yabancı ve gayrimüslim idarelerinden oluşup bu idareler isimlerinin işaret eylediği cihetle mektep

⁵ Nizamname iki büyük daireye ayrılan bir Meclis-i Kebir-i Maarif teşkil etmişti. Bu idarelerin birincisi İlmiye Dairesi olup her biri bir yabancı lisan bilen ve mutlaka bir ilim ve fenne ihtisası olmak şartıyla bir reis ve sekiz nefer vazifeli azadan ve yabancı maarif erbabından tayin olunacak harici aza ile Yüksek mektepler müdür ve amirleri benzeri gönüllü azalardan oluşacak ve mektep ders programlarına nezaret ve gerektiği zaman Avrupa üniversiteleri ve maarif idareleriyle haberleşme ve mektep ve umumi maarife gerekli olan eserleri telif ve tercüme etmek ve ettirmek ve devletçe tahsis olunan meblağı yazar ve tercümanlara mükafat olmak üzere dağıtmak vazifesiyle görevli olacak idi. İdare dairesi ise bir reis ve yarısı Müslüman ve diğer yarısı gayrimüslim olarak iki muavin ve dört muhakkik ve üçte biri gayrimüslim altı azadan ve bir baş katipten ibaret olup umuma ait mektep ve kütüphane ve müze ve matbaalara ve muallimlerin görevlendirilmesine ve hususi davalarına dair maddeleri görmek ve maarif memurlarının vazifelerine dair sorgularını icra ve Maarif Nizamnamesi'yle tayin olunmuş ceza hükümlerini tayin eylemek ve ilmi tesisatın çoğalma vasıtalarını maarif idare nizamlarını İstanbul ve İstanbul'a bağlı maarif bütçesini müzakere ederek umumi heyete arz etmek vazifeleriyle görevli bulunacak idi. Tahrirat ve muhasebe kalemleri ve maarif veznesi doğrudan doğruya bu meclislerin idaresi altında olup maarif dairesinin nezareti umumiyesini haiz olan Maarif Nazırı, Maarif Meclisi'nin iki dairesi ileri gelenleriyle Şurayı Devlet ve Divanı Ahkamı Adliye azasından ve ilmiye mesleğiyle ve askeriye ricalinden ikişer zat ile muhtelif cemaatlerin birer ruhani reisinden ibaret olarak senede iki defa toplanan Maarif Meclisi Umumiyesi'nin reisliği sıfatına dahi sahip olacaktı.

Nizamnamenin gereğince vilayetlerde Meclis-i Kebir-i Maarif'in birer şubesi olmak üzere görevli muhakkik ve muavinler ile görevli olmayan ve memleketin ileri gelenlerine mensup Müslüman ve gayrimüslim azadan oluşan birer maarif meclisi bulunacak ve bu meclisin reisliği görevi Padişah emrine sahip bir maarif müdürüne havale edilecek ve livalarda dahi görevli müslim ve gayrimüslim ikişer müfettiş tayin edilecektir. Bu maarif meclisleri maarif nizamlarının vilayetçe icrasına ve mektep ve müze ve matbaa vesairenin teftişine ve maarif tahsisatının sarf edilmesine memur olup her sene vilayetin maarifçe ilerlemesi ve ihtiyaçlarına dair bir rapor tanzim ederek Maarif Meclisi-i Kebiri'ne ve bir suretini de vilayetler umumi meclislerine arz edecektir.

Maarif idareleri gelirlerine gelince: Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde maarif idaresinin gelirleri devlet tahsisatından ve ahalinin verecekleri senevi yardımlardan ve vakıf tahsisatı ve çeşitli yardımlardan ve Sultaniye Mektebi ve yüksek okul talebesinden alınan ücretlerden ve nakti cezalardan ibaret olduğu ve İstanbul maarif bütçesi her sene Meclis-i Kebir-i Maariften tanzim ile Şurayı Devlet'e ve vilayetler maarif bütçeleri dahi vilayet maarif meclislerinde tanzim ve vilayet meclis umumiyesince tasdikle keza Şurayı Devlet'e gönderilip usulen Padişah'tan gelecek emir üzerine zikredilen bütçenin masraflarını kapatmak için tahsisatdan başka icap eden meblağ maarif yardımı olarak ahaliye dağıtılarak belediye daireleri vasıtasıyla tahsil edileceği ve Hazine ve ahali taraflarından verilecek yardım İslam ve gayrimüslim ahali rüştiyelerine ayrı ayrı dağıtılıp fakat yüksek mekteplerle Sultani ve idadi mektepler karışık olmakla onların masrafları doğrudan idareten bir neticeye bağlanacağı ve harcamaların maarif meclisi vasıtasıyla düzenli olarak icra edileceği ve köylerdeki sıbyan mektepleri muallimlerine yeter derecede maaş verilerek bunların masrafları icabına göre köy ahalisine dağıtılarak tahsil olunacağı beyan olunmaktadır.

derecelerinin idare işleri teftişine memurdurlar. Matbaa-i Amire Müdüriyeti de Maarif Nezareti'ne bağlıdır.

Her vilayetde bir maarif müdürü olup vilayet maarif idarelerinin katipleri ve muhasebecileri ve veznedarları ve lüzumu miktar memurları bulunur ve eşraf ve memleketin ileri gelenleri olmak üzere müdürün bildirmesiyle mahalli hükümet tarafından tayin olunan ve memuriyetleri gönüllü olan azayı maarif müdürünün başkanlığı altında meclisi toplarlar. Liva ve kaza merkezlerinde dahi bazen idadiye ve rüştiye mektepleri müdürlerinin bazen ileri gelenlerinden birinin reisliğinde olmak ve sırayla vilayetin maarif idaresiyle haberleşmek üzere benzer suretde maarif meclisi vardır.

Bugün maarif gelirleri devlete verilen ve talebeden alınan ücretlerden ve bazı mekteplerin vakıf gelirlerinden ve çeşitli yardımlardan başka iki mühim şubeyi dahi kapsar. İlk olarak her nerede mirasçıları tükenmiş ve harap olmuş ve hiçbir cihetçe faydası ve lüzumu kalmamış, izi kalmamış vakıf varsa bunların maarif idaresine gelir getirmek üzere alınması padişah emriyle usul kabul edilmiş ve Osmanlı ülkesinde izi kalmamış vakıfların çokluğuna nazaran bu padişah emri yüce hükmünün noksansız yerine getirilmesinin maarifin ilerlemesini kolaylaştırmaya külliyen sebep olacağı şüphesizdir. Evvelce maarif yardım hissesi olmak üzere tarımdan çift başına ve tardedilmişten başka bir miktar şeyi alınmakta olup daha sonra bin üç yüz sene-i maliyesinden itibaren lağv olunarak maarif yardımı ile tarımdan menafi sandıkları yardımı olarak alınan aşarın onda biri vergisi birleştirilerek aşarın yedi ve dörtte bir nispetinde fazlası alınıp bunun üçte biri menafi sandıklarına eskiden olduğu gibi verilmesi ve üçte bir dahi maarif idaresine gelir getirmesi Padişah emriyle kaide kabul edilmiş ve işbu üçte bir umum aşarın yüzde altısı nisbetinde olup emlak ve arazi vergisine dahi maarif yardımı olarak yüzde beş zam edilmiştir. Maarif muhasebe memurlarının vilayetler mal memurlarıyla birlikte bulunarak maarif varidat hissesini doğrudan doğruya tahsil eylemeleri dahi en son nezaretçe usul kabul edilmiştir.

Sıbyan ve Rüşdiye Mektepleri

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi gereğince tahsil mertebeleri üç olup umum mekteplerden sıbyan ve rüşdiye mektepleri birinci dereceyi ve idadi ve sultani mektepleri ikinci dereceyi ve ileride bahsedilecek yüksek mektepler dahi üçüncü derece ve yüksek tahsile mahsustur. Herbir köy veya mahallenin birer sıbyan mektebi ve beş yüz haneden fazla bulunan her kasabanın bir rüştiye mektebi bulunması ve müslim ve gayrimüslim ahali için ayrı sıbyan ve rüştiye mektepleri açılması ve her kasabada yüz haneden ziyade olan cemaatin kendisine mahsus rüştiye mektebi olması nizam hükmü gereğidir.

Sıbyan ve rüştiye mekteplerinin müddetleri dörder seneden toplam sekiz senedir. Köyler ve mahallelerde icabına göre kız sıbyan mektebi dahi açılacağı veyahut erkek sıbyan mektebinde kızlara mahsus ayrı mahal tahsis kılınacağı ve İstanbul ile vilayetler merkezinde her cemaat için ayrı ayrı kız rüştiyeleri tesis edileceği ve her beş yüz haneli cemaatin bir kız rüşdiyesi olacağı dahi nizamnamede yer almaktadır.

Sıbyan mekteplerinin masrafları köy ve mahalle cemaati tarafından ve rüşdiye mekteplerinin masrafları dahi maarif sandıklarından karşılandığından Osmanlı ülkesinde ilköğretim tahsili için ücret olmayıp fakat idadi ve sultani mektepleriyle yüksek mekteplerden ve özellikle yatılı olanlarından bazı mertebe tahsil ücreti alınır.

İlköğretim tahsilinin zorunluluğu nizamnamede açıkça beyan olunmuştur. Tedris maddesi mecburi veya isteğe bağlı olması bir mühim mesele olup herkes evladını arzusu

münasebetiyle terbiye etmek ve ettirmekte serbest olmak lazım geleceğini ve öğretim hususunda mecburiyetin uygun olmadığını iddia edenler de olmuştur. Öyle olmakla beraber hükümetin birinci vazifesi memleketin maddi ve manevi gelişimini temin edecek tedbirlerin alınması olup evladını talim ve terbiyeye ehemmiyet vermeyen cahilleri bu hususta serbest bırakmak uygun olmayacağından ekser medeni mekteplerde tahsilin ilk derecesi mecburi ilan olunmuş ve idadi mektepleri ve yüksek mekteplerde tedris olunan ilimlerin bilgi ve zekaya ve hususi bilgilere sahip olmak isteyenlere mahsus olmakla bunlar isteğe bağlı bırakılmıştır. Maarifi Umumiye Nizamnamesi gereğince erkekler için altıdan on ve kızlar için yediden on bir yaşına kadar sıbyan mekteplerinde tahsilini tamamlamak mecburi olup her mahalle ve köyde muhtarlar vasıtasıyla öğretim yaşına gelen çocukların isimlerini içeren bir defter tanzim edilerek sıbyan mektebi muallimine verilecek ve muallim bunlardan mektebe devam etmeyenleri muhtarlara bildirecektir. Çocuklarını mektebe göndermeyen velilere üç defa ihtarname gönderilip sonra iktidarlarına göre beş kuruştan yüz kuruşa kadar cezayı nakdiye alınacak ve bu da kâr etmezse çocuk zorla mektebe gönderilecektir. Bir çocuğun sıbyan mektebine gitmeye mecbur edilmemesi için tahsiline mani olacak medeni ve zihni hastalığı bulunduğu ve ebeveyni fakru zaruret içinde olup geçimini sağlamak için çocuklarını çalıştırmaktan başka çareleri olmadığı anlaşılması ve çift ve harman vakti çocuğun ziraat işleriyle meşgul olması ve çocuğun hanesi mektepten yarım saatden ziyade mesafede bulunması veya mektepte öğrenci kabul edecek yer olmaması veyahut çocuğun hanesinde vesair yerde tahsil eylediğini ispat etmesi lazımdır. Çiçek çıkardığı veyahut aşılandığı sabit olmayan çocuk sıbyan mektebi ve daha büyük mekteplere kabul olunmaz.

Nizamname çocuk ve öğrencilerin cezalandırılması hakkında da hükümler içermekte olup ceza ve azarlama ve teneffüs zamanı istirahatten mahrumiyet veyahut icabına göre maarif meclisleri kararıyla mektepten uzaklaştırma derecesine kadar cezalar tertib edilmiş ise de el ve falaka ile dövmek gibi bedeni cezalar katıyken yasaklanmıştır ve böyle cezalar icrasına kalkışan muallimler şiddetle mesuldür.

Bugün Osmanlı ülkesinde sıbyan ve rüşdiye mektepleri cemaatlara mahsus olmakla her gayrimüslim cemaat kendi mekteplerini idare eylediği gibi İslam cemaati dahi kendi sıbyan mekteplerini maarif müdür ve komisyonlarının nezareti altında olarak idare eylemekte ve rüşdiye mekteplerinin idaresi ile gayrimüslim cemaati mektebi rüştiyesine tayin olunan Lisani Osmani muallimlerinin maaşları maarif sandıklarına ait bulunmakta ve eseri kalmamış vakıflar hasılatı da İslam iptidai mekteplerine sarf edilmektedir.

İdadi ve Sultani Mektepleri

Nizamname mucibince bin haneden ziyade olan her kasabada görülecek lüzuma göre bir idadi mektebi açılıp masrafları maarif sandığından karşılanacak ve bunlara İslam ve gayrimüslim rüştiye şهادetnamesini sahip olanlar alınıp tahsil müddetleri dahi üç seneden ibaret olacaktır. İdadi mektepleri ücretsiz olup fakat İstanbul'da vilayet merkezlerinde Sultani Mektebi namıyla açılacak ikinci derecede idadi mektebinde talebeden tahsil ücreti alınır ve yalnız ücret vermeye iktidarı olmayan ve zeka ve yetenekleri hasebiyle istisna müsaadeye nail olması icap eden talebeden mektep talebesinin yüzde beş nisbetinde miktarı(Burs usulü üzere) ücretsiz ve yüzde on nispetinde miktarı dahi yarım ve üçte bir ücretle kabul edilir.

Mekatibi Sultaniye Nizam Dairesinde iki şube olup yüksek şubesine idadi mektebi şهادetnamelileri alınarak üç sene tahsilden sonra bunlara ilimler ve edebiyattan mülazemet rütbesi(stajyerlik) verilecek ve idadi şubesinde dahi üç sene müddetde idadi mektebi dersleri gösterilecektir. İşbu Nizamname hükümleri bir hayli müddet icra olunamayıp yalnız İstanbul'da

bir Sultani Mektebi açılmış ve bu mektep küçük idadi sınıfları ilavesiyle hem ilk derece hem de ikinci derece tahsilini içermiştir. Daha sonra idadi mektebi derslerini içeren Mektebi Mülkiye İdadi Sınıfı teşkil olunduğu gibi vilayet maarif idarelerinin teşkili ile vilayetlerde dahi idadi mektepleri tesisine başlanmış ve bunların birkaçı yatılı talebeyi de içerek bunlardan dahi normal tahsil ücreti alınmakta bulunmuştur. Vilayet merkezlerinde açılan idadilerin programı daha geniş ve tahsil müddeti de liva idadilerine üstün olup idadi mektebi bulunan mahallerde rüşdiye sınıfı dahi bunlarla karıştırılmıştır. İdadiler karışık mekteplerden olarak masrafları yeni maarif gelirlerinden karşılanır.

Vilayetler sıbyan mekteplerine yeni usul üzere talime muktedir muallimler yetiştirilmek üzere ekser vilayetler ve livalar merkezlerinde masrafları merkez ve kazalar belediye dairelerinden yardım suretiyle alınmak üzere Darümualliminler ihdas edilerek hayli faydası görülmüştür.

Yüksek Mektepler

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde tayin edilen tertibe göre yüksek mektepler Darümuallimin ve Darümuallimat ile fünün ve muhtelif sanayi mektepleridir.

Darümuallimin İstanbul'da kurulup rüşdiye ve idadiye ve sultani mekteplerine muallim yetiştirmek üzere üç büyük şubesi ve sıbyan mektepleri muallimleri için dahi tayin edilmiş bir kısmı olacak ve rüşdiye şubesinde her cemaatin kendi lisanı üzere ilimler okutulacaktır. Darümuallimine rüşdiye ve idadi ve sultani mektepleri şهادetnamesine sahip olanlar kabul edilip her öğrenci kendi derecesine göre yukarıda zikredilen üç şubeden birine dahil olacak ve rüşdiye şubesinin tahsil müddeti üç ve idadiye şubesinin iki ve sultaniye şubesinin üç seneden ibaret bulunacaktır. Bu şubelerden şهادetname alanlar gerek daha büyük şube derslerine devamda ve gerek şهادetnameleri mucibince hak kazandıkları muallimlik hizmetinde bulunmakta serbesttirler ve mektepte buldukları müddetçe şubelerine göre aylık seksen ve yüz ve yüz yirmi kuruş maaşla vazifelendirildiklerinden beş sene kendilerine gösterilecek muallimliklerde bulunmaya mecbur olup bu müddeti tamamlamazlarsa mektepte aldıkları maaşlar kendilerinden geri alınacağı gibi şهادetnamelerinin verdiği öncelikli atanmadan da mahrum olmaları nizam hükümleri gereğidir.

Üç seneden ibaret bir yüksek Darümuallimin şubesi oluşturularak buradan çıkanlar idadi mektebine tayin edilmektedir.

Darümuallimin şubeleri için nizamnamede tayin edilen dersler iyi muallimler yetiştirmeye kafi olmadığı gibi rüşdiye kısmında muhtelif lisanlarda tedris icrası dahi büyük zorluğu cihetiyle mümkün olamamış ve idadi ve sultani kısımları ise hiç teşkil edilememiştir. Bugün mevcut Rüşdiye Darümuallimini öğrencileri Maarif Nezareti'nden görevli olarak medreselere devam eden talebe-i ulumdan alınmak ve bunlar da tahsille rüşdiye mektebi başmuallimlik ve ikinci derece muallimliklerine tayin edilmek üzere bu usul kabul edilmiştir.

Kız sıbyan ve rüşdiye mekteplerine muallimeler yetiştirmek üzere açılan Darümuallimat dahi yüksek mekteplerden sayılır.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi İstanbul'da Hikmet ve Edebiyat ve İlmi Hukuk ve Ulumu Tabiiye ve Riyaziyenin talimine mahsus üç şubeden ibaret bir Darülfünün tesis olunacağını ilan etmiştir. Bu Darülfünün devlet tarafından mensup bir nazırın ve şube müdürlerinden oluşan Darülfünün meclisinin idaresi altında olacak ve her şube dahi muallimlerin kendi içlerinden seçtikleri müdür ve katip ve muallimin heyeti vasıtasıyla idare edilecektir. Darülfünün talebesi mektebe imtihansız alınıp zaman kayıtlarında yarımşar lira ve

üç ayda bir derslere devam eylediklerini beyan eden muallimlerden aldıkları tasdiknameleri göstererek kayıt yeniledikleri zaman birer dörtte bir lira ve her sınıf atladıkta ikişer lira haraç alınacak ve Darülfünun tahsil müddeti dört sene olup üç sene tahsil edenler mezuniyet rütbesi ve dördüncü sene tahsil ikmal eyleyenlere dahi müderris rütbesi verilecek idi.

İşbu nizama uygun olarak vaktiyle Darülfünun-i Osmani namıyla bir mektep açılmışsa da üç şubeye taksim edildiği gibi talebenin iktidarı kafi olmadığı cihetle Ulum-u Tabiiye(Tabiî Bilimler, Fen İlimleri) ve Riyaziye(Hesap İlmi, Matematik Bilgisi) başlangıcından başka bir şey tedris edilememiş ve bu mektep de çok devam etmemiştir.

İşbu Darülfünunun tatilinden bir müddet sonra Maarif Nezareti idaresinde ve Mektebi Sultani dahilinde bir Hukuk Mektebi oluşturularak lisansiye ve doktor şهادetnameleri vermek üzere dört sene tahsil süresi tayin olunmuş ve bu mektep de çok vakit devam etmeyip kapandığından hem adliye memurları ve hem de dava vekilleri(avukatlar) yetişmek üzere Darülfünun Hukuk Şubesi makamının yerini tutacak Mektebi Hukuk tesis edilmiştir. Mektebi Hukuk mezunlarının tahsillerinden maddeten istifadelerini temin eylemek üzere “Mektebin kurulma tarihinden üç sene sonra elinde mektep şهادetnamesi olmayanlar İbtidaiyye Mahkemeleri memuriyetlerinde istihdam olunmayacağı ve mektebden çıkan olmadıkça hiç kimseye dava vekaleti için ruhsatname verilmeyeceği” mektep özel kanununun otuz beşinci maddesinde yer aldığı gibi mektep mezunlarının Nizamiye Mahkemelerinde bir sene aza mülazımlığında bulunduktan sonra İbtidaiyye Mahkemeleri azalığında bulunmaya hak kazanacakları ve adliye hizmetinde yavaş yavaş ilerlemeye nail olacakları ve dava vekaleti etmek isteyenlerin dahi dinleyici olarak Nizamiye Mahkemesi’ne bir sene devam ettikten sonra ruhsatname alacakları ve şهادetname alamayıp yalnızca üçüncü sene imtihanı tasdiknamesi taşıyarak çıkanların Nizamiye Mahkemesi yazı işlerinde ve sırasıyla katiplikte istihdam edilecekleri Nizamnamenin son faslında beyan edilmiştir. Daha sonra Hukuk Mektebi mezunlarından çok iyi ve iyi derecesinde şهادetname alanların taşra mahkeme reislikleriyle İstanbul ilk derece azalıklarında ve savcılık muavinliklerinde ve kafi derecesinde şهادetname alanların dahi sorgu hakimliklerinde istihdamları usul kabul edilip mektep tahsil müddeti de dört seneye erişmiş ve adliye memurun imtihanıyla ilerlemenin bir imtihan heyetine havalesi ve bazı müstahdeminin hakim sınıfına terfii ve davalarda vekaletin serbestliği Hukuk Mektebi nizamınca bazı fiili değişimleri ortaya çıkarmıştır.

Sultanın cülusunu(tahta geçişini) müteakip mülkiye memurları yetiştirmek üzere Sultanın himayesi altında olarak tesis buyrulan Mülkiye Mektebi’nin idadi sınıfları idadi ve sultani mektepleri çeşidinden olup son sınıfları dahi yüksek mekteplerden sayılır. İşbu mektebin dahili idaresi ve dersleri tesisinden beri değişikliklere uğradığı gibi talebenin istihdamı hakkındaki hükümleri de hayli değişmiştir. Mülkiye Mektebi Esas Nizamnamesi’nin onuncu maddesi: “İşbu nizamnamenin ilanı tarihinden itibaren hükümet idari işlerin her şube ve tabakasına lazım olan memurları bir nispet muayeneye tatbik ederek Mülkiye Mektebi’nden tahsilini tamamlayan ve şهادetname alarak çıkan talebeden yetiştirmeye karar vermiştir” kaidesini koyup ondan sonra yeniden veyahut boş olarak açılacak hizmetlerden yarısının mekteplilere ve yarısının eski memurin ve katiplere verilmesi usulünü tayin eyleyip on birinci madde dahi mektep talebesine çıkacakları memuriyetleri kaza kaymakamlıkları ve merkezi hükümet daireleri ile vilayetler merkezleri kalemlerinin reisliği ve kalem reisliğine eşdeğer sair memuriyetler ve Şurayı Devlet mülazımlıkları ve sefaret katiplikleri ve şehbenderlikler olmak üzere tayin eylemişse de bu maddenin hükümleri muhafazası kabul olamayıp değişim güna günden sonra kaza kaymakamları hakkında evvelce

görülen usul kabul edilmiş, vesair hizmetlere tayinleri dahi memurin saire yolunda icra edilmekte bulunmuştur.

Medeni ülkelerde Darülfünun şubelerinin en mühimlerinden biri tıp mektepleri olup bizde hayli vakitten beri askeri tıp mektebinden başka tıp ilmi tahsiline mahsus mahal yok iken daha sonra mülkiye tabipleri yetiştirmek üzere bir mektep açılmış ve bu mektepde mülkiye icracıları için özel sınıflar da teşkil edilmiştir. İşbu mektep gündüzlü olup şehadetname alanlar liva ve belde doktorluk ve eczacılıklarında istihdam edilirler ve sureti istihdam ve yükselmeleri faslı buna ait görülecek belediye doktorluğu nizamnamesiyle tayin edilmiştir. Mülkiye baytarları için ayrıca mektep olmadığından bunların askeri tıp mektebinde açılan baytar sınıflarındaki asker baytarlar ile birlikte tahsil eylemeleri karar altına alınmıştır.

İşbu yüksek mekteplerden başka hususi malumat erbabından ve sanat ve marifet sahibi olanlardan adamlar yetiştirmek üzere bazı mektepler daha açılmıştır. Bu mekteplerden birtakımları bazı memur sınıflarına mahsus olup mesela orman ve maden mühendisleri yetiştirmek üzere orman idaresine bağlı olarak Orman ve Maden Mektebi tesis edilmişti. Tarık ve Maabir(yollar ve geçitler) mühendislerine özgü olmak üzere vaktiyle eski Hukuk Mektebi gibi Sultani Mektebi dahilinde ve Maarif Nezareti idaresinde bir Tarık ve Maabir Mektebi açılıp daha sonra kapatıldığından onun yerine kaim olmak üzere Askeri Mektepler Nezareti'ne bağlı Mühendishane-i Berri Hümayun dahilinde Mülkiye Hendese sınıfları teşkil edilip işbu sınıflar öğrencilerinin olduğu gibi askeri sınıflar talebesi gibi tahsil müddetlerini tamamlamaları ve şehadetname aldıktan sonra üçüncü rütbe ile üçüncü sınıf mühendisliğine tayin edilmeleri ve peyderpey terfi etmeleri kararlaştırılmıştır. İşbu Mülkiye Hendesesini sınıfları tertibi üzere Mekteb-i Fünun-u Bahriye içerisinde olarak mülkiye kaptanları için yatılı bir mektep açılmış ve buradan yetişecek öğrencilerin hususi idareler ve Şirket Hayriye ve Liman İdarelerinde yazıcılık ve daha sonra kaptanlık veya liman reisliği gibi hizmetlerde istihdam edilmeleri ve hizmetlerini ifayla tecrübeleri arttıkça derece derece imtihansız birinci kaptanlık derecesine kadar şehadetname alarak o vakit Osmanlı kumpanya vapurları ve hatta Bahriye Nezareti Nakliye Sefaini(Nakliye Gemileri) kaptanlıklarında istihdam edilmeleri kararlaştırılmış ve mevcut kaptanların olabildiği kadar malumat edinmeleri için İstanbul'da bir gündüzlü Kaptan Mektebi açılmıştır. Osmanlı ülkesinin bazı iskelelerinde dahi yatılı Kaptan Mektebi Programı üzere tedris edilebilecek mektepler kurulması kararlaştırılmıştır. Malumat sahibi çiftçi yetiştirmek üzere Halkalı Çiftliği'nde açılan Ziraat Tatbikat Mektebi ve yine bu yolda bir iki vilayetde numune çiftlikleri ve ziraat mektepleri ve resim ve oymacılık ve mimarlık ve heykeltıraşlık tedris edilmek üzere tesis edilen Sanayi Nefise Mektebi hep hususi bilgiler erbabından adam yetiştirmek üzere açılan ilmi müesseselerdendirler.

Fakir çocuklara üslub ve çeşitli sanayi talim edilmek üzere İstanbul'da bir sanayi mektebi ve kızlara mahsus olarak dahi Kız Sanayi Mektebi açıldığı gibi vilayetlerde dahi İstanbul Sanayi Mektebi tertibi üzere sanat mektepleri açılmasına bir vakit karar verilerek bazı vilayetlerde gereği yapılmıştır.

Öğretim Serbestliği ve Özel Mektepler

Herkesin sahip olduğu ilim ve irfandan diğerlerini dahi istifade eylemekte serbest bulunmasından ibaret olan öğretim serbestliği maddesi önemi inkar edilemez olan hukuku esasiyeden olup medeni memleketlerin tamamında esasen kabul ve tasdik edilmiş ve öyle olmakla beraber öğretim bahanesiyle devlet maksadına muhalif ahval meydana getirilememesi için her yerde de münasip sınırlamalarla bu durum intizam altına alınmıştır. Öğretim serbestisi(Liberté d'enseignement) hakkında Osmanlı ülkesinde geçerli olan esas

hükümler şu kanun ifadesiyle tayin edilmiştir: “Tayin olunan kanuna tabi olmak şartıyla öğretim serbesttir”, “Her Osmanlı genel ve özel öğretim yapmakta izinlidir”, “Bütün mektepler devletin nezareti altındadır”, “Osmanlı tebaasının terbiyesi bir yol ve intizam üzere olmak için gereken sebeplere teşebbüs olunacak ve muhtelif milletlerin itikat işlerine bağlı olan talim usulüne zarar verilmeyecektir”.

İşbu kanun hükümleri öğretim maddesinin serbestliğini ilan eylemiş ve bu babda Maarifi Umumiye Nizamnamesi tabi olan teminatı içermiştir. Hükümet her cemaatin mezhebi inançlarına dair talim usulüne zarar verilmeyeceğini temin eylemekle beraber umum tebaanın talim ve terbiyesi bir yol üzere icab eden sadakat ve siyasete uygun olması için dahi gerekli sınırlamaları mevcut nizamlar ile tayin etmiştir. Evvela hususi surette öğretim arzusunda bulunanların devletten resmi ruhsat almaları ve elde edilecek mezuniyet için dahi öğretim yapacak muallimlerin Maarif Nezaretince veyahut taşra maarif idarecilerince tasdik edilen şahadetnameler gösterilmesiyle kifayet ve ehliyetlerini göstermeleri ve bundan başka vukubulan öğretimin ahlak ve umumi adaba ve politikaya aykırı olmaması için dahi ders cetvelleri ve kitaplarının Maarif Nezareti ve idarelerince tedkik edilerek tasdiki usuldendir ve özel öğretim yapacakların mekteplerin sureti idare ve zabıtası hakkındaki Nizamiye hükümlerine uymak ve uygulanan muamelatdan ve münasip olmayan sözler kullanılmasından sakınmaları lazımdır. Özel mekteplerde Nizamiye hükümlerine riayet olunup olunmadığını teftişe devletin hakkı olup bu teftiş Maarif Nezaret idareleri tarafından yerine getirilir. Osmanlı ülkesinde tahsil hususu üç dereceye ayrılmış olup öğretim serbestisi üçünü dahi içine almaktadır.

Öğretim hususundaki serbesti ders alma hususunda caiz görülememiştir. Çünkü devlet ulum ve maarifin yayılmasına gayret edip herkesi tahsile teşvik ve isteklendireceği ve ilm ile cehalet arasında kimseye istediğini seçmesini teklif edemeyeceği cihetle ilk derece tahsilin mecburiyeti çoğu ülkede kabul edilmiş ve yüce fermanların “Osmanlı efradının tamamınca maarif tahsilinin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun dereceleri ayrıntısı hususi nizam ile tayin kılınacaktır”. Hükümü Osmanlı ülkesinde mecburi usul kabul edilmiştir ki ayrıntısı yukarıda görüldü.⁶

⁶ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin imtihanlar ve muallimlere dair hükümleri her ne kadar yürürlüğe konulamamışsa da zikredilen hükümlerin dahi burada ifade edilmesi faydasız görülmemiştir.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi her mektebin sınıf imtihanlarıyla şahadetname almasına hak kazandıran çıkış imtihanlarından başka mülazemet ve mezuniyet ve münhilik rütbeleriyle karar verilmiş üç tahsil mertebesi tayin eylemiş ve bunlar hakkında hususi hükümler yürürlüğe koymuştur. Şöyleki: Her tedris senesinin bitiminde İstanbul'da Maarif Meclis Daire-i İlmiyesi ve taşralarda maarif meclisleri üç imtihan heyetine taksim olunup birincisi mülazemet ve ikincisi mezuniyet ve üçüncüsü münhilik imtihanlarını icra eder ve icabına göre muhakkik ve müfettişler ve idadi mektebi ve yüksek mektep muallimleri ve münhilik rütbesini sahip birkaç zat dahi bu heyetlere dahil edilir. İdadi mekteplerinde tahsillerini tamamlayanlar şahadetnamelerini maarif idarelerine gösterdikten sonra edebiyat ve hukuk ve ulum kısımlarının stajyerlik sınavına kabul olunur ve imtihanı verenlere üst tarafı tuğralı bir şahadetname verilir. Bu şahadetnameye sahip olanlar yüksek mektepler ve Darümuallimine imtihansız kabul olunacakları gibi tahsilde mensup oldukları kısma göre kalemlerde ve devlet hizmetinde istihdam olunurlar ve stajyerlik rütbesine sahip olmayanlar birinci derecede bile bir hususi mektep açma ve idaresine izinli değildirler.

Mezuniyet rütbesi, Sultaniye Mektebi yüksek kısmı şahadetnamesini veya stajyerlik rütbesini sahip olub da imtihansız liyakatini ispat edenler yahut Darülfünun üçüncü sınıfından Darümuallimini Sultaniye'nin ikinci senesinden şahadetname ile çıkanlara verilir ve buna sahip olanlar mühim mülkiye işlerinde ve mahkemeler ve nizamiye meclislerinde istihdam olunmak selahiyetine sahiptirler ve idadi ve sultani mekteplerine muallim olabilirler. Sultaniye Darümuallimini ve Darülfünun'da vesair yüksek mekteplerde tahsilini tamamlayanların mezuniyet sınavları mekteplerinde sözlü ve yazılı olarak icra olunup oradan verilecek şahadetname üzerine Meclis-i Kebir-i Maariften rütbe verilir ve bu rütbeyi sahip olanlar mühim mülkiye işlerinde ve İlmiye Dairesi

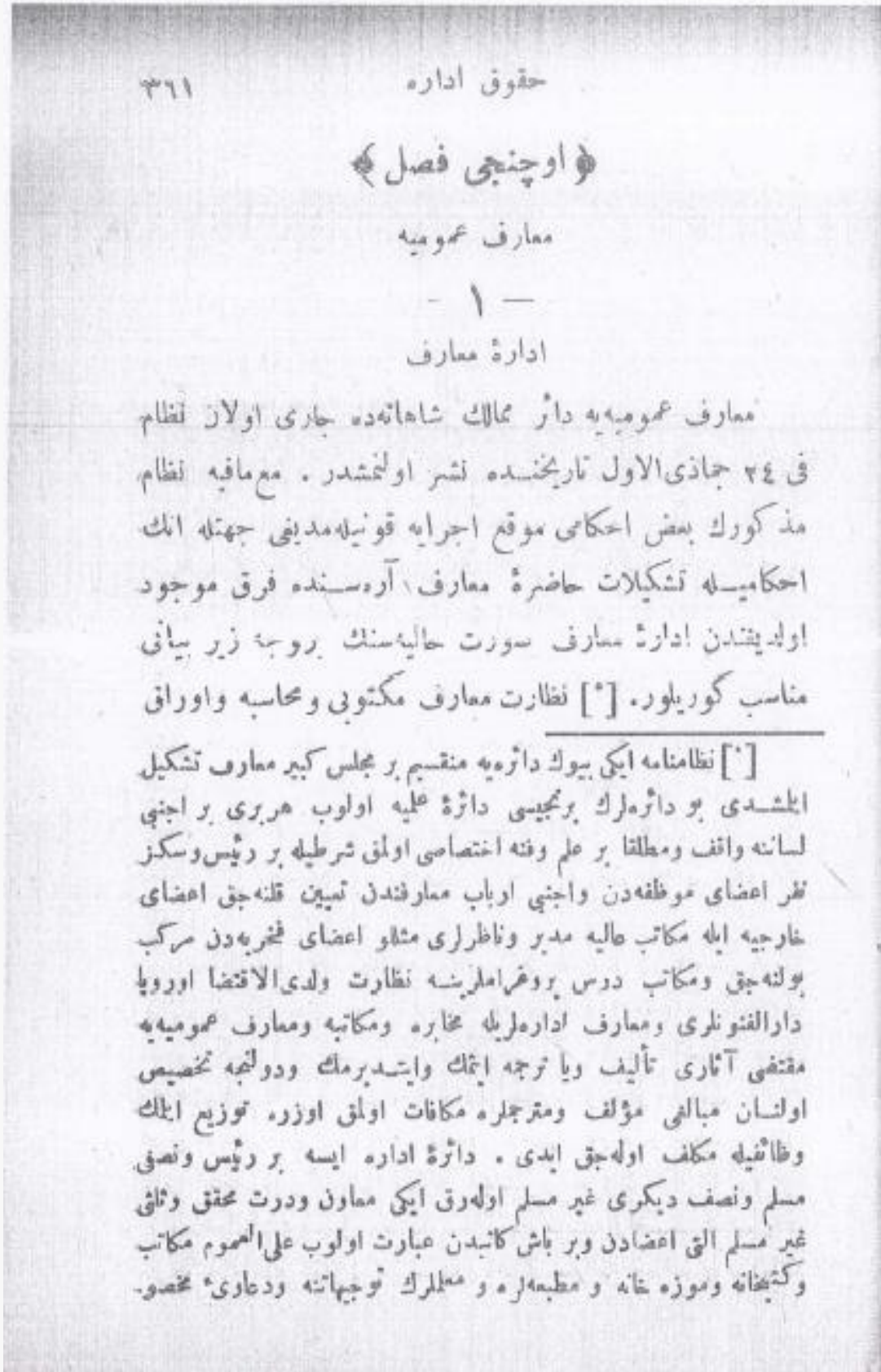
---

azalığında ve Sultaniye Mektebi ve yüksek mektepler muallimliği ve müdürlüklerinde istihdam olunurlar. İşbu imtihanlarda sual olunacak derslerin tayini maarif idarelerine ait olup imtihanın sureti icrası ve imtihan heyetinin ne cihetde oy verecekleri Nizamnamede beyan olunmuştur. Nizamnamenin işbu tahsil dereceleri hakkındaki hükümleri dahi fiilen terkedilmiş kalıp, mekteplerde verilen şahadetnamelerden başka bu gibi umumi imtihanlar teşkil edilmemiştir.

Nizamnamede tayin edilen tertibe göre maarif memurlarının dereceleri aşağıdaki gibidir. Evvela sıbyan mektepleri muallimlikleri, ikinci olarak rüşdiye birinci ve ikinci derece muallimlikleri, üçüncü olarak idadi birinci ve ikinci derece muallimlikleri ve sultaniye yüksek kısmı ikinci muallimlikleri, dördüncü olarak sultani birinci derece muallimlikleri ve yüksek mektepler muallimlikleri, beşinci olarak muhakkiklik ve Meclisi Maarif azalığı ve Sultaniye Mektebi ve yüksek mektepler müdürlükleri. İşbu memuriyetlerden birinci derecesi için Darümuallimin Sıbyan şahadetnamesi ve ona eşdeğer imtihan, ikinci derece için Darümuallimini Rüşdiye veya mülazemet şahadetnamesi üçüncü derece için Darümuallimini İdadiye veya mezuniyet şahadetnameleri, dördüncü ve beşinci dereceler için de müntehilik(son derece) rütbesi lazım olup memurun müteakiben işbu tahsil derecesini kazanmak şartıyla en küçük muallimliklerden büyük maarif memuriyetlerine kadar terfi edilirler ve her halde Darümuallimin şahadetnamelileri rütbe sahiplerine ve bunlarda haricden imtihanla tayin edilecekler yerine tercih edilirler. Nizamnamenin tayin ettiği umumi mektepler açılmamış ve umumi imtihanlar tertib kılınmamış olduğundan muallimlerin görevlendirilmesi ve tayini hakkındaki nizamiye hükümleri de fiilen terk edilmiştir. Bu hususda bugün bir dereceye kadar müsabaka usulü geçerli bulunmaktadır.

İlmiye cemiyetleri teşkili için Nizamnamede hususi hükümler bulunmadığı gibi daha sonra İstanbul sıbyan mekteplerine nezaret için ahalice teşkili hususi nizam ile kararlaştırılan tedris meclisleri de teşkil etmemiş ve Sanayi-i Nefise müdürünün başkanlığında toplanarak resim vesaire sergileri tertib edeceği Sanayi-i Nefise Mektebi Nizamı içinde yer alan cemiyet dahi toplanmamıştır.

Asıl metin

اوطه لرندن بشقه ایکی مجلس ایله درت مدیریتی حاویدر .
مجلسلرک بری مجلس کیر معارفدرکه نظارنک امور اداره سنه
ومبایعات و مناقصانه و مکاتبک امور تدریسیه سیله معلملرک
انتخاباته و واردات و مصارفک تفتیشنه مأموردر . دیگر ی ایسه
طبع و نشری استدا اولنان آثارک قبل الطبع معاینه سنه مأمور

مه سنه متعلق موادی کورمک و معارف مأمورلرینک وظیفه لریته دائر
استقلال لری اجرا و معارف نظامنامه سیله مبین احکام جزائییه بی تعیین
ایلك و تأسیسات هلیه نیک اسباب تکثیری و اداره معارف نظاماتی
و درسمادت و مطلقاتی معارف بودجه سنی بالندا کره هیئت عمومییه
مرض ایلك وظائفیه مکلف بولنه حق ایدی . تحریرات و محاسبه قلملری
و معارف و زنه سی طوغریدن طوغرییه به اشبو مجالست تحت اداره سنه
اولوب دائره معارفک نظارت عمومییه سی سائر اولان معارف نظاری
مجلس معارفک ایکی دائره سی ازانیه شورای دولت و دیوان احکام
عدلیه اعضا سندن و طریق هلیه و مسکریه رجالندن ایکیشر ذات ایله
چهارات مختلفه نیک برر رئیس روحانی سندن عبارت اوله رق سنده ایکی
دفعه اجتماع ایدن معارف مجلس عمومیستک ریاستی صفتی دخی سائر
اوله حق ایدی .

نظامنامه موجبیه ولایانده مجلس کیر معارفک برر شمه سی اولنی
اوزده موظف محقق و معاونلر ایله غیر موظف و معتبران مملکتندن
منصوب مسلم و غیر مسلم اعضادن مرکب برر معارف مجلسی بولنه حق
وبو مجلسک ریاستی موظف و با اراده سنیه منصوب بر معارف مدیرنه
محول اوله حق و اولر ده دخی موظف و غیر مسلم و غیر مسلم ایکیشر مفلس
تعیین ایدیه جکدر . اشبو معارف مجلسلری نظامات معارفک ولاینیه
اجرا سنه و مکاتبک و موزه و مطبعه و سائر نیک تفتیشنه و تخصیصات معارفک
صرفیانه مأمور اولوب هر سنه ولایتک معارفیه ترکیات و احتیاجاته

اولان انجمن تفتیش و معاینه در . بعضی مأمورین نظارتدن سرکب اوله رق و نظارتک تحت ریاستنده اشکی ایدن تدقیق مؤلفات هیئتیده انجمن تفتیشدن کچن آناری درجه تانییده تدقیق و معاینه ایدر .

مدیریتلر مکاتب ابتدائیه و مکاتب رشديه و مکاتب اعدادیه و مکاتب اجتیبه و غیر مسلمه اداره لرندن سرکب اولوب بو اداره لر

دائر بر راپورط تنظیم ایدرک معارف مجلس کبریته و بر صورتینده ولایت مجلس عمومیته عرض ایده چکدر .

اداره معارفک وارداتنه کلمه : معارف عمومیته نظامنامه سنده معارف ادارتک زارناتی تخصیصات سرچندن رانالیته وره چکری اطاعت سنویه و تخصیصات وقفیه و اطاعت متفرقه دن و مکاتب سلطانیه و طایفه طلبه سندن آلمانا چرتلردن و مجازات تقدیه دن عبارت اولدینی و درسمعات معارف بودجه سی هر سنه مجلس کبیر معارفدن بانتظیم شورای دوله و ولایات معارف بودجه لری دخی ولایت معارف بجای لسنده تنظیم و ولایت مجلس عمومیته بالتصدیق کذا شورای دولته کوندریلوب اصولاً شرفصادر اوله جق اراده سلیه اوزرینه مذکور بودجه تک مصارفنی قیامتق ایچون غیر از تخصیصات ایجاب ایدن مبالغ معارف اطاعت سی اوله رق اهالییه بالتوزیع دوائر بلدییه واسطه سیله تحصیل ایدیله چکی و خزینة جلیله و اهالی طرفلردن و بر بله چک اطاعت اسلام و غیر مسلم اهالی رشیدیلرینه آبری آبری توزیع ایدیلوب فقط مکاتب اعدادیه و سلطانیه و طایفه مختلط اولمده انلرک مصارف ملوغریجه اداره تسویه فکجهنی و صرفیاتک معارف مجالسی واسطه سیله منتظماً اجرا ایدیله چکی و قریه لرده کی مکاتب صبیانیه معطلرینه مستوفی معاش و بر بله چک بونلرک مصارف ایجابنه کوره قریه اهالیسنه بالتوزیع تحصیل اوله چکی بیان اولمقده در .

اولی اوزره زراعتدن چفت باشنه و صورت غیر مطردهده بر مقدار شیء آلتقده اولوب مؤخرأ بیک اوچوز سنه مالیه سندن اعتبارأ لغو اولتهرق معارف اعانهسی ایله زراعتدن منافع صندوقلری اعانهسی اولهرق آلتان عشر العشر برلشدیریله رک اعشارک سبع و بر ربی نسبتده فضلهسی آلتوب بوتک ثلثانی منافع سندو - قارینه کماکان ویرلسی و ثلثی دخی معارف اداره سنه ایراد ایدلسی بااراده سنیه قاعده اتخاذ ایدلس و اشبو ثلث عموم اعشارک یوزده الیسی نسبتده اولوب املاک و اراضی و برکوسنه دخی معارف اعانهسی اولی اوزره یوزده بش ضم ایدلسدر . معارف محاسبه مأمورترینک ولایات مث مأمورترینه برئکده بوتهرق معارف حصه و ارداتی طوغریدن طوغری به تحصیل ایلملری دخی اخیرأ نظارنجه اصول اتخاذ ایدلسدر .

- ۲ -

﴿ مکاتب صبیانیه و رشديه ﴾

معارف عمومی نظامنامهسی موجبجه مراتب تحصیلیه اوچ اولوب مکاتب عمومیه دن صیان و رشديه مکتبلی درجه اولی و اعدادی و سلطانی مکتبلی درجه ثانیه و آتیده بیان ایدیله جک مکاتب عالییه دخی درجه ثانیه و عالییه تحصیلته مخصوص - صدر . هر بر قریه و یا محله نیک بر صبیان مکتبی و بشیوز خانه دن

حقوق اداره

۳۶۶

زیاده بولتان هر قصبه نك بر رشديه مكاتبى بولنسى و مسلم وغير
مسلم اهالى ايچون آيرى صبيان و رشديه مكاتبلى آچلمسى
و هر قصبه ده يوزخانه دن زياده اولان جماعتك كنديسنه مخصوص
رشديه مكاتبى اولسى حكيم نظام اقتضاسندندر .

صبيان و رشديه مكاتبك مدتارى دردر سنه دن جمعا سكر
سنه در . قرا و محلانده ايچاب حاله كوره قز مكاتب صبيانى
دخى آچيله جنى و يا خود ذكور صبيان مكاتبده قزله مخصوص
آيرى محل تخصيص قلنه جنى و در سعادت ايله ولايات مركزلرنده
هر جماعت ايچون آيرى آيرى قز رشديه لرى تاسيس ايديله -
جكي و هر بشيوز خانه لى جماعتك بر قز رشديه لى اوله جنى
دخى نظامنامه ده مندرجدر .

صبيان مكاتبلى نك مصارفى قريه و محله جماعتى طرفندن
و رشديه مكاتبلى نك مصارفى دخى معارفى سندقلرندن نسويه
ايدله يكدن ممالك عثمانيه ده درجه اولى تحصيلى ايچون اجرت
اوليوب فقط اعدادى و سلطانى مكاتبيله مكاتب عاليه دن
و باخصوص لى اولانلرندن بعض مرتبه اجرت تحصيليه اخذ
اولنور .

درجه اولى تحصيلنك مجبورى نظامنامه ده صراحة بيان
اولمشدر . امر تدرسك مجبورى و يا اختيارى اولسى بر مسئله
مهمه اولوب هر كس اولادى آرزوسى و جهله تربيه ايتك
و ابتديرمكده سربست اولمق اقتضا ايدله جكنى و تدرس خصوصنده

مجبوریت موافق اولمدینتی ادعا ایدنلرده اولمشدر. مع مافیہ حکومتک برنجی وظیفهسی مملکتک ترقیات مادیه و معنویهسی تأمین ایدن تدابیرک اتخاذه اولوب اولادینتی تعلیم و تربیهیه اهمیت و بر میان جهلهنی بو خصوصده سر بست بر ائشق موافق اوله میه جفتدن اکثر ممالک متدنهده تحصیلک ایلک درجهسی مجبوری اعلان اولنش و مکاتب اعدادیه و عالیده تدریس اولنان علومک تعلیمی ایسه ارباب درایت و ذکا به و معلومات مخصوصه ساحبی اولتی ایستیانلره مختص اولغله بونلر اختیاری بر اقلمشدر. معارفی عمومی نظامنامهسی موجبجه ذکور ایچون الیدن اون واناک ایچون یدیدن اونبر یاشنه قدر مکاتب سیانییهده ا کمال تحصیل ایلک مجبوری اولوب هر محله و قریهده مختاران واسطه سیله داخل استان تحصیل اولان اطفالک اسامیسی حاوی بر دفتر بالتظیم سییان مکتبی معلنه و بر یله جک و معلم بونلردن مکتبه دوام ایتمیلری مختارلره اخبار ایله جکدر. چوجقلرنی مکتبه کوندرمیان و لیلره اوج دفعه اختطار نامه کوندریلوب صکره درجه اقتدار لرینه کوره بش ضرورشدن ۱۰۰ غروشه قدر جزای تقدی آتیه جق و بوده کار ایتمسه چوجق جبراً مکتبه کوندریله جکدر. بر چوجقلک سییان مکتبه کنمکه مجبور ایدلامسی ایچون مانع تحصیل اوله جق امراض بدنیه و ذهنیهسی بولندینتی و ابونتی فقر و قاقه ایچنده اولوب تأمین آمیش ایچون چوجقلرنی چالشدیرمقدن بشقه چاره لری اولمدینتی کین ایلنسی و چقت و خرمن و قتی

چو چوچك زراعت اموريله مشغول اولسي و چوچك خانسي مکتبدن يارم ساعتدن زياده مسافاده بولمسي و يا مکتبه شا کرد قبول ايده چك ير اولماسي و يا خود چوچك خانسنده و سائر رده تحصيل ابلديكي تحققي اتمسي لازمدر . چيچك چيچارديني و يا خود آشيلا نديني ثابت اربليان اطفال مكاتب صيانيه به ودها بيوك مكاتبه قبول اولمز .

نظامنامه اطفال و شاگردانك مجازاتي حقننده احكامي حاوي اولوب تكدير و توبيخ و تنفس زماني استراحتدن محروميت و يا خود ايچايته كوره معارف بحالسي قراريله طرد درجه سنه قدر جزائر مرتب ايسه ده ال و قفله ايله دوكتك كبي مجازات جسيانيه قعالميا ممنوع و بوييله جزائر اجراسنه قالقيشان معلمين شدتله مسؤلدر .

اليوم عمالك شاهانده مكاتب صيانيه ورشديه جماعتره مخصوص اولغله هر غير مسلم جماعت كندی مکتبيري اداره ابلديكي كبي جماعت مسلمه دخي كندی مكاتب صيانيه سني معارف مدير و قوميسيونلرينك تحت نظارتنده اوله رق اداره ايلمكده ورشديه مکتبيري اداره سي ايله جماعت غير مسلمه مكاتب رشديه سنه قسين اولنان اسان عثمانی معلملرينك معاشاتي معارف صندوقلرينه تاند بولمقده و اوقاف مندرسه حاصلاننده مكاتب ابتدائية اسلاميه به صرف ايدلمكده در .

﴿ مكاتب اعدادیه و سلطانیه ﴾

نظامنامه موجب بیک خانه دن زیاده اولان هر قصبه ده کوریه جک لزومه کوره بر مکتب اعدادی آچیلوب مصارف معارف سندیندن تسویه ایدیه جک و بونلره مسلم و غیر مسلم رشديه شهادتنامه سنن حائر اولانلر آتوب مدت تدریس بیلری دخی اوج سنه دن عبارت اوله جقدر - اعدادی مکتبیلری اجرکمز اولوب فقط درسعادته و ولایت مرکز لرنده مکتب سلطانی نامیه آچیه جق درجه تاتیه مکاتب اعدادیه سنه طفیه دن اجرت تحصیلیه آتور و یالکز اجرت و برمه اقتداری اولیان و درایت و استعدادلری حسینیه مساعده استثناییه مظهر بیلری ایجاب ایدن طلبه دن مکتب طلبه سنک یوزده بش نسبتده مقصداری (Bourse اصولی اوزره) بلا اجرت و یوزده اون نسبتده مقدار دخی نصف و ثلث اجرتله قبول ایدیلور .

مکاتب سلطانیه نظاماً ایکی شعبه اولوب شعبه عالی سنه مکاتب اعدادیه شهادتنامه بیلری آتورق اوج سنه تحصیلدن صکره بونلره علوم و ادبیاتدن ملازمت رؤسی و یریه جک و شعبه نادیه سنه دخی اوج سنه مدته مکاتب اعدادیه درس بیلری کوستریله جکدره اشبو احکام نظامیه بر خیلی مدت اجرا اولته میوب یالکز درسعادته بر مکتب سلطانی آچلمش و بو مکتب کوچک اعدادی سنفلری

حقوق اداره

۳۷۰

علاوه سیه هم درجه اولی و همده درجه ثانیه تحصیلتی محتوی بولنشدی. مؤخرأ مکاتب اعدادیه درس لرینی حاوی اوله رق مکتب ملکیه صنوف اعدادیه سی تشکیل اولندینی کبی ولایت مصارف اداره لرینک تشکیلی ایله ولایانده دخی اعدادی مکتب لری تاسیسه باشلامش و بونلرک بر قاجی ایلی طلبه بیده محتوی اوله رق بونلردن طبیعی اجرت تحصیلیه آلمقده بولنشدی. ولایت مرکز لرنده آجیلان اعدادیلرک بروغرامی دهه واسع ومدت تحصیلیه سیده لوا اعدادیلرینه فائق اولوب مکاتب اعدادیه بولان محللرده صنوف رشديه دخی بونلرله مزج ایلمشدر. اعدادیلر مکاتب مختلفه دن اوله رق مصارفی واردات جدیده معارفدن تسویه اولنور.

ولایات مکاتب سیئیه سینه اسول جدیده اوزره تعلیمه مقتدر معلملر یقشدیرلمک اوزره اکثر ولایات والویه مرکز لر- نده مصارفی مرکز و قضا لر دواثر بلدییه سندن اعانه صورتیه تسویه ایلمک اوزره دارالمعلمینلر احداث ایدیله رک خیلی نمراتی کورلمشدر.

- ۴ -

﴿ مکاتب عالیه ﴾

معارف عمومی نظامنامه سنده معین ترتیبه کوره مکاتب عالیه دارالمعلمین و دارالمعلمیات و دارالفنون ایله فنون و صنایع مختلفه مکتبلر بدر.

دارالمعلمین درسمادته کشاد اوئوب رشديه واعداديه
 وسلطانی مکتبلیینه معلم یتشدیرمک اوزره اوچ بیوک شعبه سی
 ومکاتب صیدانیه معلملری ایچون دخی بر قسم مخصوصی اوله جق
 ورشديه شعبه سنده هر جماعتک کندی لسانی اوزره تدریس
 علوم ایدیله جقدر . دارالمعلمینه رشديه واعدادی وسلطانی
 مکتبلی شهادتنامه سی حائز اولانلر قبول ایدیلوب هر شا کرد
 کندی درجه سنه کوره بالاده مذکور اوچ شعبه دن برینه داخل
 اوله جق ورشديه شعبه سنک مدت تحصیلیه سی اوچ واعدادیه
 شعبه سنک کی ایکی وسلطانی شعبه سنک کی اوچ سنه دن عبارت
 بولنه جقدر . بو شعبه لر دن شهادتنامه آلانلر کرک ده ا بیوک نمیه
 درس لرینه دوامده و کرک شهادتنامه لری موجهه استحقاق
 قزاندق لری مملک خدما سنده بولنقده مختاردرلر ومکتبه
 بولندق لری مدتجه شعبه لرینه کوره شهری سکسان و یوز و یوز
 یکر می فروش معاشله توظیف ایدیلدکلر نیدن بش سنه کندی لرینه
 کوستریله جک مملک لرده بولنقده مجبور اولوب بومدی ا کمال
 ایتمز لسه مکتبه آلدق لری معاشات کندی لر نیدن استرداد
 اوله جق کبی شهادتنامه لرینک ویردیکی حق رجها نندن ده
 محروم اولملری حکم نظام اقتضاسندندر .
 اوچ سنه دن عبارت بر دارالمعلمین عالیه شعبه سی کشاد
 اوله رق بورادن نشئت ایدنلر مکاتب اعدادیه معلم تعیین
 ایدیلکده در .
 دارالمعلمینک شعبه لری ایچون نظامنامه ده تعیین ایدیلان

حقوق اداره

۳۷۲

درسار ابو معلمار يتشدرمك كافي اولدینی كچی رشديه قسمنده السنه مختلفهده اجرای تدریس دخی مشكلات عظیمهسی جهتیه قابل اوله ماش واعدادی وسلطانی قسماری ایسه هیج تشکیل ایدیله نامتدر . الیوم موجود دارالمعلمین رشديه شاگردانی معارف نظارتندن موظف اولهرقی مدارسه مداوم طلبه علومدن آلتیق و بونلرده بمدالتحصیل مكاتب رشديه معلم اول و نایبلكارینه تعیین ایلمك اوزره اصول اتخاذ قلمشدر .

قز صبیان و رشديه مكاتبینه معلمار يتشدرمك اوزره اچیلان دارالمعلمات دخی مكاتب نالیه دن معدوددر .

معارف عمومی نظامنامهسی درسه ائده حکمت و ادبیات و علم حقوق و علوم طبیعی و ریاضیه نك تعلیمت مخصوص اوج شعبه دن عبارت بر دارالفنون تأسیس اوله جفتی معلندر . بو دارالفنون طرف دولتدن منصوب بر نایبلك و شعبه مدیرلرندن مرکب دارالفنون مجلسك تحت اداره سنده اوله جق و هر شعبه دخی معلمار كندی اچیلرندن انتخاب ایلدکری مدیر و کاتب و معلمین هیئتی واسطه سیله اداره ایدیله جکدر . دارالفنون طلبه سی مکتبه بالامتجان النوب زمان قیدلرنده یارمشر لیرا و اوج آیده بر درساره دوام ایلدکری مین معلمار دن آلدکری تصدیق نامه لری بالارائه تجدید قید ابشدر دکری زمان برر چاریک لیرا و هر ترفیع صنف ایده شده ایکیشر لیرا خرج آله جق و دارالفنونك مدت تحصیلیه سی درت سنه اولوب اوج سنه تحصیل ایدنلره مآذونیت رؤسی و دردنچی سنه تحصیلی اکیال ایلیانلره دخی مدرس رؤسی و یریه جک ایدی .

اشبو نظامه توقیقا وقتیه دارالفنون عثمانی نامیه بر مکتب
 آچلمشده اوج شعبه به تقسیم ایدلدیکی کی طلبه تک اقداری
 کافی اولدینی جهتله علوم طبیعی و ریاضیه مقدماتدن بشقه بر
 شیئی تدریس ایدیله مامش و بو مکتبه چوق دوام ایتمشدر .
 اشبو دارالفنونک تعطیلندن بر مدت سکره معارف نظارتی
 اداره سنده و مکتب سلطانی داخلنده بر حقوق مکتبی کساد
 ایدیلرک لیسالیسه و دوکتور شهادتنامه لری و بر مک اوزره
 درت سنه مدت تحصیلیه تعیین اولمش و بو مکتبه چوق وقت
 دوام ایتمیوب قیایدیفندن هم مأمورین عدلیه به منشأ اولاق
 و همده دعوی و کیلاری بشقه اوزره دارالفنونک حقوق
 شعبه سی مقامه قائم اوله رق مکتب حقوق تأسیس ایدلمشدر .
 مکتب حقوقی مأذونلری تک تحصیللرندن ماده استفاده لرینی تأمین
 ایلمک اوزره مکتبک تاریخ کسادندن اوج سنه سکره بدنده مکتب
 شهادتنامه سی اولیانلر محاکم ابتداییه مأموریتلرندن استفاده
 اولمیه جنی و مکتبدن نشأت ایتمش اولدقجه هیچ کسه به دعوی
 و کالی ایچون رخصتنامه و برلیه جکی و مکتب نظام مخصوصنک
 اوتوز بشجی ماده سنده مندرج اولدینی کی مکتب مأذونلری تک
 محاکم نظامیه ده بر سنه اعضا ملازمکننده بولمقدن لیکره محاکم
 ابتداییه اعضالغنده بولمقه کسب استحقاق ایدمچکلری و خدمات
 عدلیه ده بالتدریج ترقیاته نائل اوله جقاری و دعوی و کالی ایتمک
 ایستیانلرک دخی سامعیندن اوله رق محاکم نظامیه بر سنه

حقوق اداره

۳۷۴

دوامدن صکره رخصتنامه آلاچقاری و شهادتنامه آلامیوب
 یالکز اوچنجی سنه امتحانی تصدیق نامه سی حاملآ جیقا نلرک
 محاکم نظامیه امور نجر بریه سنده و صره سیله عیزلنکده استخدام
 ایدیله جکلری نظامنامه نك فصل اخیرنده بیان ایدلمشدر . مؤخرآ
 مکتب حقوق مأذونلرندن علی الاعلی و اعلی درجه سنده شهادتنامه
 آلا نلرک طشره محاکم ریاستریله در سعادت بدایت اعضا نکلرنده
 ومدعی عمومی معاونلکارنده و کافی درجه سنده شهادتنامه
 آلا نلرک دخی مستطلقلقرده استخداملری اصول انخاذا ایدیلوب
 مکتب مدت تحصیلیه سیده درت سنه ابلاغ اولمش و مأمورین
 عدلیه نك استصایبه ترقیاتنك بر هیئت امتحاییه حوائه سی
 و بعضی مستخدمینك صنف حکامه ترقی و دعاویده و کالتک
 سر یستلکی مکتب حقوق نظامنهجه بعضی تمدیلات فعلیه یی انتاج
 ایلمشدر .

جلوس هایون حضرت پادشاهی یی متعاقب مأمورین ملکیه
 یقشدیر مک او زره تحت حمایت حضرت ظل الهیده اوله رق تأسیس
 بیوریلان مکتب ملکیه نك اعدادی سنفلری اعدادی و سلطانی
 مکاتبی او اعندن اولوب منتهی سنفلری دخی مکاتب عالیهدن
 معدوددر . اشبو مکتبک اداره داخلیه سی و دولری
 تأسیسند نبری تبدلانه او غر ادینی کچی طلبه نك استخدامی حقنده کی
 احکامیده خیلی دکشمشدر . مکتب ملکیه نظامنامه اساسینک
 اونجی ماده سی داشبو نظامنامه نك اعلانی تاریخندن اعتبارآ

حکومت امور اداره نك هر شعبه و طبقه سنه لازم اولان
 مأمورلری بر نسبت معینه به تطبیقاً مکتب ملکهدن اكمال تحصیل
 و شهادتنامه اخذی ایله چیقان طلبهدن یتشدر مکه قرار و بر مشدره
 قاعده سنی وضع و بعدما مجدداً و باخود منحل اوله رق آجیله حق
 خدماتدن نصفنك مکتبیلره و نصفنك قدماي مأمورین و کتبه به
 و برلسی اصولی تعیین ایلیوب اون برنجی ماده دخی مکتب
 طلبه سنه مخرج اوله حق مأمورینلری قضا قائمه مقاملری و دوائر
 مرکزیه حکومت ایله ولایات مرکزیلری اقلانك ریاستلری
 و قلم ریاسته معادل سائر مأمورینلر و شورای دولت ملازم ملکلری
 و سفارت کتابلری و شپندر لکلر اولوق اوزره تعیین ایلمشده ده
 بوماده نك محافظه احکامی قابل اوله میوب تحولات کونا کوندن
 صکره قضا قائمه مقاملری حقتده اولجه کوردیلان اصول اتخاذ
 ایدلش و خدمات سائر به تعیینلری دخی مأمورین سائره یولنده
 اجرا ایلمکده بولمشدر .

ممالک متعدده دارالفنون شبه لرینك اک مهملرندن بری
 طب مکتبلری اولوب زده خلی وقت دن برو عسکری مکتب
 طیه سندن بشقه فنون طیه تحصیلنه مخصوص محل بوق ایکن
 مؤخرأ ملکیه طیبیلری یتشدر مکه اوزره بر مکتب آچلمش
 و بومکتبه ملکیه اجرا جیلری ایچون مخصوص صنفلرده تشکیل
 ایدلشدر . اشبو مکتب نهاری اولوب شهادتنامه آلانلر لو اولده
 طبابت و اجزاجیلقلرنده استخدام ایدیلورلر و صورت استخدام
 و ترقیلری فصل مخصوصنده کوریه نك طبابت بلدیله نظامنامه سیه

مهندرس . ملكيه بيطرلري ايجيون آبريجه مكتب اولمديقتدن
 بوتلك عسكري طيه مكينده آچيلان بيطار منفردمكي عسك
 بيطرلري ايله برلكده تحصيل ايلملري تحت قراره اتمشدر .
 اتبو مكاتب عاليه دن بشقه معلومات مخصوصه اربانندن
 و صنعت و معرفت اجهانندن آدملر يتشدرمك اوزره بعض
 مكاتب ده اچلمشدر . بو مكاتب دن بر طاقلري بعض صنوف
 مأمورينه مخصوص اولوب مثلا اورمان و معادن مهندسلري يتشمك
 اوزره اورمان اداره نه مربوط اوله رقي اورمان و معادن مكاتب
 تاسيس ايدلمشدي طرق و معابر مهندسلرينه منشا اولمق اوزره
 وقتيله قديم مكتب حقوق كبي مكتب سلطاني داخلنده و معارف نظارتي
 اداره سنده بر طرق و معابر مكاتب اچيلوب مؤخرآ قبادلديقتدن
 انك يرينه قائم اولمق اوزره مكاتب عسكريه نظارته مربوط
 مهندسخانه بري همايون داخلنده هندسه ملكيه سنفلري تشكيل
 ايديلوب اشبو سنفلر شاگردانك بعينه صنوف عسكريه طلبه سي
 كبي اكمال مدت تحصيله ايلملري و شهادتنامه آلدقدن سكره
 رتبه ناك ايله اوچنچي صنف مهندسلكنه تعيين ايدلملري
 و بيدربي ترفيع مأموريت ايلملري تقرر اتمشدر . اتبو هندسه
 ملكيه سنفلري تربوي اوزره مكتب قنون بحريه دروننده اوله رق
 ملكه قبودانلري ايجيون ايلي بر مكتب اچلمش و بورادن
 يتشه چك شاگردانك اداره مخصوصه و شركت خيره و ليمان
 اداره لرنده يازمچيلىق و مؤخرآ قبودانلق ويا ليمان رياستي كبي

۳۷۷

حقوق اداره

خدمت‌ترانه استخدام ایدملری و ایقای خدمتله تجر به لری آرتدیجه
 تدریجاً بالامتجان برنجی صنف قبودانلق درجه‌سته قدر شهادتنامه
 آلارق اروقته عنانی قومانییا و اجورلری و حتی نظارت بحریه
 نقلیه سفاتی قبودانلق بریده استخدام ایدملری قرارلشد برلمش
 و موجود قبودانلق مهنا ممکن اکیال معلومات ایدملری ایچون
 درسمادتمده بر نهاری قبودان مکتبی آچلمشدر . مالک
 شاهانهک بعض اسکله‌لر تده دخی لیلی قبودان مکتبی بروضه‌ای
 اوزره ندرس ایدیله بیله جک مکتبلر کشادی مقرردر . صاحب
 معلومات چقتی یقشدرمک اوزره خلقه‌لی چقنلکننده
 آچیلان زراعت تطبیقات مکتبی وینه بو یولده بر ایکی ولایتده
 نمونه چقنلکره وزارت مکتبلری ورسم و اویمه جیلق و معماری
 و هیکتراشلق تدریس ایدملک اوزره تأسیس ایدیلان صنایع نفیسه
 مکتبی هب معلومات مخصوصه اربابتدن آدم یقشدرمک اوزره
 آچیلان مؤسسات علمیه دندرل .

اطفال فقرايه حرف و صنایع مختلفه تعلم ایدملک اوزره
 درسمادتمده بر مکتب صنایع و قزلره مخصوص اوله‌رق دخی
 قز صنایع مکتبی آچلایینی کی ولایتده دخی درسمادت مکتب
 صنایع تربی اوزره اصلاحخانه‌لر آچلمشده بروقت قرار
 و بریلرک بعض ولایتده ایجابی اجرا قلمشدر .

﴿ سربستی، تدریس و مکاتب خصوصیه ﴾

هر کسک حائز اولادینی علم و معرفتدن ساز لرینی دخی
 مستفید ایلعدکه سربست بولمستندن عبارت اولان سربستی
 تدریس مادهسی اهمیتی غیر منکر اولان حقوق اساسی دن
 اولوب عمالک تمتدنه نیک کافه سنده اساساً قبول و تصدیق
 ایلدش و مع مافیہ تدریس بهانه سیه مقصد دولتک مخالف
 اسوال ایقاع ایدیلدیه سی ایچون هر بردهده تجدیدات مناسبه
 ایله بو کیفیت تحت انتظامه آلمشدر. سربستی تدریس
 (Liberté d'enseignement) حقنده عمالک سنیه ملوکانهده

جاری اولان احکام اساسیه شو افادات قانونیه ایله معیندر :
 « امر تدریس سربستدر معین اولان قانونه تبعیت شرطیه
 « هر عثمانلی عمومی و خصوصی تدریسه ماذوندر — بالجمله
 « مکتبهر دولتک تحت نظارتنده در . تبیه عثمانیه نیک تربیه سی
 « بر سیاق و انتظام اوزره اولوق ایچون اقتضا ایدن اسبابه
 « تشبث اولنه حق و ملل مختلفه نیک امور اعتقادیه لرینه متعلق
 « اولان اصول تعلیمییه خلل کنیر ایله جکدر . »

اشبو احکام قانونیه امر تدریسک سربستی سی اعلان ایلدش
 و بو باده معارف عمومییه نظامنامه سی تأمینات کافیه نی حاوی
 بولمشددر . حکومت سنیه هر جماعتک اعتقادات مذهبییه سنه دائر

اصول تعلیمیه سنه خلیل کتیرلیه جگنی تأمین ایلمکله برابر عموم
 نیهنک تعلیم و تربیه سی برسیاق اوزره و ایجابات صداقت
 و سیاسته موافق وجهله اولسی ایچون دخی تحدیدات لازمه بی
 نظامات موجوده ایله وضع ایلمشدر. اولاً صورت خصوصیه ده
 تدریس آرزوسنده بولنا نلرک دولتدن رخصت رسمیه آللری
 واستحصال مأذونیت ایچون دخی تدریس ایده جک معلملرک
 معارف نظارنجه و یا خود طشره معارف اداره لر نجه مصدق
 شهادتنامه لر ابرازیله کفایت و اهلیت لر نی کوسترملر نی و بوندن بشقه
 تدریسات واقعه نک اخلاق و آداب عمومییه و بولنقه به مفار
 اولماسی ایچون دخی درس جدول لر ی و کتاب لر نیک معارف
 نظارت و اداره لر نجه بالتدقیق تصدیق اسولدن در و خصوصی
 تدریس ایده جکلرک مکاتبک صورت اداره و ضابطه سی حقننده کی
 احکام نظامیه به متابعت و معاملات ضریبه دن و ناسزا الفاظ
 استعمالندن بجا نیت ایلملری لازمه دن در . مکاتب خصوصیه ده
 احکام نظامیه به رعایت اولوب اولنمدی نی قنیش دولتک حتی
 اولوب بو قنیش و نظارت معارف اداره لر ی جابندن ایفا
 ایدی لور . ممالک عثمانیه ده امر تحصیل اوچ درجه یه منقسم
 اولوب سربستی تدریس اوچته دخی شامل بولنقه ده در .

تدریس خصوصنده کی سربستی تدرس خصوصنده جائز
 کوریله مامشدر چونکه دولت علوم و معارفک انتشارینه سعی
 اولوب هر کسی تحصیله تشویق و ترغیب ایده جکی و علم ایله جهل

آرسنده کسه بی تخییر ایدمه بیجکی جهته درجه ابتدائیه ده اولان تحصیلمک مجبوری اکثر مالکده قبول ایدلمش و فرامین سفینه نک «عمانی افرادینک کافه سنجه تحصیل معارفک برنجی مرتبه سی مجبوری اوله حق و بونک درجات و تفرعانی نظام مخصوص ایله تمین قلنه جقدر .» حکمی ایله سلطنت سینه ده اصول مجبوری وضع ایلمشدر که تفصیلاتی بالاده کورلدی . [۰]

[۰] معارف عمومی نظامنامه سنک امتحانلر و معینت دایر فصلی احکامی هر نه قدر موقع اجرا به وضع اولنه مامشسه ده احکام مذکورنک دخی بوداده ذکر و بیانی فائده دن غیر خالی کورلمشدر :

معارف عمومی نظامنامه سی هر مکتبک صنف امتحانلر بیه شهادتنامه اخذینه استحقاق قراندیران خروج امتحانلرندن بشقه ملازمت و مأذونیت و منتهیک رؤسلیله متعین اوج مرتبه تحصیلیه تمین ایلش و بونلر حقنده احکام مخصوصه وضع ایلمشدر شوبله که : هر سنه تدریسیه نک ختامنده درسمادنده مجلس معارف دائرة علمییه سی و طشره لوده معارف مجلسلری اوج هیئت امتحانییه به تقسیم اولنوب برنجیسی ملازمت و ایکنجیسی مأذونیت و اوجنجیسی منتهیک امتحانلرینی اجرا ایدر . و ایجابنه کوره محقق و مفتشلر و مکاتب اعدادیه و عالییه معلملری و منتهیک رؤسلی حامل بر قاج ذات دخی بو هیئتلره ادخال ایدیلور . مکاتب اعدادیه ده اکیال تحصیل ایدنلر شهادتنامه لرینی معارف اداره لرینه ابراز ایلدکن صکره ادبیات و حقوق و علوم قسملرینک ملازمت امتحاننه قبول اولنور و امتحانی و برنلره بالاسی طفرالی بر شهادتنامه و بریلور بو شهادتنامه بی حامل اولانلر مکاتب عالییه و دارالمعلمینه بلا امتحان قبول اولنه جقلری کچی تحصیلده منسوب اولدقلری قسمه کوره اقلام و خدمات دولته ده استخدام اولنورلر و ملازمت رؤسلی حامل اولیانلر برنجی درجه ده بیه بر خصوصی مکتب کشاد و اداره سنه مأذون دکلدولر .